

יניב יעקב

תנועת ה"אחים המוסלמים" במצרים וסוגיית פלסטין – אידיאה ומעש (שנות ה-30 - מלחמת 48)

"האחים – לא יטרידכם אשר קורה במצרים. משימתכם היא הלחימה ביהודים, וכל זמן שנתר יהודי אחד בפלסטין, הרי שמימתכם לא הסתיימה".

חסן אלבנא

[מצוטט אצל אסמאעיל, עמ' 181]

תקציר

כתוצאה ממצאות פוליטית וביטחונית המתקיימת בשנים האחרונות, רבה התעניינות הציבור הישראלי במכלול הקרוי: האסלאם הפונדמנטליסטי, ובשתי תנועות השייכות למתחם רעיוני רחב זה, והן: תנועת ה"חמאס" בשטחים ו"התנועה האסלאמית" בישראל. שתי התנועות שואבות את בסיסן האידיאי מתורת ה"אחים המוסלמים" (להלן האח"ס), אשר יסד **חסן אלבנא** בסוף שנות ה-20 במצרים. הרקע ההיסטורי והרעיוני לצמיחתן של תנועות אלה ידוע הרבה פחות. אין אמנם קשר ורצף ישירים ומיידיים בין פעילות דתית שהתקיימה בארץ בעבר ובין תנועות אלה, אך קיימת זיקה רעיונית ודתית עמוקה למורשתה של תנועת האח"ס, אשר השפיעה עמוקות על היווצרותן ופעילותן של תנועות אלה.

עבודה זו, העוסקת ברקע האידיאי והמעשי של פעילות האח"ס בנושא פלסטין בשנות ה-30 וה-40, מתבססת על מגוון מקורות מחקרניים ברובם הגדול, ובצידם מספר עבודות של בני התקופה, אשר מעידים עדות ראשונה כמי שהיו שותפים בעשייה עצמה (כך למשל ספרו של כאמל אסמאעיל אודות מלחמת 48, אשר מעיד את עדותו של מי שהשתתף במלחמה זו עם כוחות התנועה, או ספרו של מחמוד עבד אלחלים ממיסדי האח"ס במצרים ועוד). עדויות אלה, הצבועות בצבעה של האותנטיות, סכנתן גם בראייה החד-צדדית והבלתי מאוזנת של מי שחוו את חוויות האירועים מזווית ראייתם

מעוף ומעשה מס' 5, תשנ"ט – 1999

של "בעלי עניין". קוצרה של היריעה הנוכחית לא איפשר שימוש בחומר ראשוני, כגון: עיתוני התנועה.

השתמשתי בכללי התעתיק מערבית הנהוגים בספריו של יהושע פורת. בפן האישי ניסיתי להשלים בעבודה זו נדבך חסר בידע היסטורי של המאורעות המתוארים בה, ובעיקר – הרקע ההיסטורי-אידיאי הרחוק יותר של "התנועה האסלאמית" בישראל, שאת פרקיה העכשוויים אני מלווה זה כעשור שנים.

מבוא

קדושת פלסטין באסלאם – וירושלים במרכזה – שימשה אמצעי חשוב בפעילות ערביי-פלסטין לשם גיוס דעת-קהל ערבית, אסלאמית ואף עולמית במאבקם נגד הציונות והיהודים.¹

בשנות ה-20 הופיע במצרים זרם רעיוני אשר קרא להגן על מורשת האסלאם מפני המערב, לחזרה למקורות הראשוניים שלו ולחידוש דרכם של האבות-המייסדים (אלסלף). זרם פונדמנטליסטי-סלפי זה ביקש להשיג את ה"חזרה למקורות" על-ידי תיקון האומה המצרית המוסלמית ושיקומה. על-פי זרם זה, יש להפוך את האסלאם למקור בלעדי וקובע להתחדשות מצרים המודרנית. האסלאם יהפוך להיות נחלתם של ההמונים, תוך הפקעתו מידיהם של חוגים אינטלקטואליים מצומצמים. דוקטרינה סלפית זו הופצה בקרב שורות של שכבות רבות בחברה המצרית, והפכה לתוכנית מעשית בזירה הלאומית, הפוליטית, החברתית והתרבותית בשנות ה-30 וה-40. תנועת האח"ס היתה אחת מאבני-היסוד של זרם רעיוני זה.²

תנועת האח"ס במצרים, כחלק מהסלפיה, היתה תנועה דתית בבסיסה, הנסמכת בשורשיה הדתיים על היסטוריית האסלאם ותרבותו. בהמשך – צמחה גם כתנועה פוליטית בעלת חשיבות במערך הפוליטי הפנימי המצרי. השימוש האידיאי, דתי ופוליטי שנהג בתנועה, החל בשנות ה-30, במושג פלסטין – סייע להתרחבותה, העמקת אחיזתה בקרב שכבות רבות וביסוסה במגוון פעילויותיה ונושאי עיסוקה: דת, חברה, כלכלה ופוליטיקה במצרים.

עניינה של עבודה זו הוא לבדוק את הקשר שבין התנועה לבין סוגיית פלסטין – הן כמושג אידיאי, והן כיעד לפעולה אקטיבית-מעשית החל בשנות ה-30 ועד לשיאם בהקשר זה, והוא – מלחמת 48. בשחזור האירועים של אז תיבדק גם הזיקה שבין נושאי פנים וחוץ במצרים, על-פי הקשר הרלוונטי לתחום זה. העבודה לא תעסוק בשחזור מפורט של מהלכי המלחמה, שחשיבותם פחותה לדיון בנושא האמור.

השימוש במושגים בעבודה זו יהיה על-פי הטרמינולוגיה שהיתה שגורה בפי אנשי האח"ס עצמם. כך למשל – מלחמת 48 ולא כל תואר מוכר אחר, או – פלסטין ולא ארץ-ישראל.

המצע האידיאוי-רעיוני למעורבות האח"ס בפלסטין:

שאלת פלסטין – חשיבותה האידיאית והמאמצים המעשיים שהשקיעו למענה ראשי האח"ס המצרים – היתה נדבך במארג רעיוני שלם של תנועת האח"ס. לא ניתן להבין את היקף המאמצים בנושא זה (כמפורט בהמשך) של התנועה, בלא הבנת הבסיס האידיאולוגי. בסוגיית פלסטין ניתן היה להביא לידי ביטוי פן מרכזי בתורת האח"ס, ולהביא להגשמה מעשית ואופרטיבית של רעיונות בסיסיים בתפישות התנועה. פרק זה ידון ברקע הרעיוני ובמתח הפנימי שהתקיים לכאורה, בין הרעיון הפאן-אסלאמי הכולל, לבין הרעיון של אחדות ערבית כיעד פוליטי, מעשי ואופרטיבי.

"העולם האסלאמי מולדת אחת"³ – אוניברסליות האסלאם בגבולות מולדת כלל מוסלמית – הפן האידיאולוגי:

הרעיון הפאן-אסלאמי של תנועת האח"ס צמח על גבי מצע רעיוני שהונח בניסוחים ראשוניים בידי חוגים מוסלמיים שונים במצרים, החל במחצית השנייה של שנות ה-20 ותחילת ה-30. במצע זה נוסחו רעיון הערביות וזהותה הערבית של מצרים, במונחים דתיים ותרבותיים טהורים. כלומר – התניית קיומו של קיבוץ לאומי ערבי, בכפיפות מוחלטת לאסלאם. לכלל גיבוש שלם על מכלוליו השונים במשנת התנועה, הגיע הרעיון ממחצית שנות ה-30 ואילך.⁴ המטרה ארוכת הטווח ברעיון זה היתה הקמתו של המשטר האסלאמי (**אלנט'אם אלאסלאמי**). הבעיה המרכזית שניצבה בפני חוגיו של הרעיון הלאומי האסלאמי היה הצורך ליישב בין אוניברסליותה הכוללת של דת האסלאם, ובין הלאומיות שבמהותה מייחדת ומבדילה על-ידי הבלטת השוני שבין קהילה אנושית אחת למשנה. קיימת אבחנה ברורה בין הזדהות עם ארץ המולדת (**אלוטן, אלוטניה**), והנאמנות לקבוצה הלאומית (**אלאמה, אלקומיה**). בתורת האח"ס נקבע כי מסגרת ההזדהות הייחודית משלימה את המסגרת האוניברסלית, וקיומה של האחת תלוי ברעותה. שתי מסגרות אלה יכולות להתקיים רק באסלאם כאמונה דתית ומסגרת חברתית, פוליטית ותרבותית. אין בתורת האח"ס התכחשות למטרות הלאומיות המצריות (כגון: פינוי הבריטים, מאבק באימפריאליזם, עצמאות מצרים ועוד). פעילות זו למען מצרים נתפשת כעבודת-קודש למען

האומה האסלאמית כולה. הזיקה למולדת (**אלוטניה**) אינה למצרים בלבד, כי אם לעולם המוסלמי כולו אשר מהווה מולדת אחת.⁵ מולדת-על זו מורכבת מצירופן של כל "יחידות המשנה" האסלאמיות. המוסלמי נדרש אפוא לנאמנות כפולה: הן למולדתו הייחודית, והן למולדת האסלאמית הכוללת. יוצא אפוא כי גבולותיו של האסלאם הם גבולות התפשטותו, דהיינו: גבולותיו התרבותיים.⁶ לכן אפוא, אין האח"ס עוצרים את מושאי התעניינותם בגבולות המולדת המצרית, אלא מרחיבים אותה לכל מולדת מוסלמית באשר היא:

"כל פיסת קרקע שבה אומר המוסלם: 'אין אלוהים מבלעדי אלה' ומחמד שליח אלה' – היא מולדת עברנו הראויה לראת כבוד, לקדושה, לאהבה, למסירות נפש ולמלחמת מצווה למען טובתה".⁷

מן האמור מובן כי התביעה להזדהות על-מצרית, חלה גם על המולדת האסלאמית שמחוץ למצרים.

ביטוי לפאן-אסלאמיות (האקטיבית ולא רק התיאורתית) של התנועה, יש לראות במעורבותה במרד בפלסטין בשנים 36-39, ובהשתתפותה הפעילה במלחמת 48.⁸

אחדות ערבית כשלב הכרחי בדרך למטרה הסופית – הפן הקונקרטי-מעשי

בסוף שנות ה-30 ובמהלך שנות ה-40, חל שינוי בתפישה הבסיסית שתוארה לעיל, ונוצקה לתוכה גם משמעות פוליטית קונקרטיה ואופרטיבית.⁹ הערביות הולבשה בתוכן פוליטי אקטיבי, ובמרכזו עמדה תמיכת זרמים אסלאמיים במצרים במטרות לאומיות ערביות, ובראשן – האחדות הערבית.¹⁰ אחדות זו הפכה למטרה מעשית של האח"ס במצרים. בכך אין לראות ויתור על הפאן-אסלאמיות, אלא התמקדות בפאן-ערביות כשלב ביניים עד להקמת מדינה מוסלמית אחת, ובה שלטון מוסלמי מרכזי.¹¹ הערביות (**אלערובה**) והאומה הערבית (**אלאמה אלערביה**) מהוות אפוא תחנה הכרחית בנתיב לקראת מטרת היעד העתידית. יוצא אפוא שבפועל, היו האח"ס פאן-מוסלמים ופאן-ערבים כאחד.¹² על-פי תורת האח"ס ברוח האסלאם, הרי שפטריוטיות (**וטניה**) הינה אהבת "מולדת-העל המוסלמית", אשר כוללת את הארצות שבהן יושבים מוסלמים, שחרורן משליטת זרים והשגת התקרבות ביניהן.¹³ באשר ללאומיות (**קאומיה**), ניתן לקבלה, ובתנאי שיתקיים תהליך של שיתוף-פעולה בין לאומיות העמים המוסלמים, לקראת השגת המטרה הסופית.¹⁴

היוצא מן האמור הוא, כי סתירה לכאורה שהיתה מצופה להתקיים בין שתי תפישות שונות אלה אינה בנמצא, וקיימת השלמה בתורת האח"ס בין התפישות, וכן הכרה כי האחת תוביל ממילא לשנייה. לשון אחר: הפאן-ערביות הינה ביטוי קונקרטי ומיידי יותר בדרך ליעד הסופי של הפאן-אסלאמיות. ראוי להדגיש כי פלסטין לא הוזכרה בשלב זה של גיבוש הדוקטרינה של התנועה, אך ההשלכות היו ברורות.

האח"ס והג'האד

כדי להחזיר את החירות והעצמאות לפי השקפת האח"ס, יש להכריז על ג'האד נגד התוקפנים, ולהסתייע גם בכוח. "הגנה על המולדת" ו"הגנה על אושיות האסלאם", היו נושאים שהצדיקו את מימוש הג'האד האסלאמי.¹⁵ המוות הנרכש בשפיכות דמים כזו עדיף על עבדות, שעבוד וחרפה.¹⁶ הג'האד הינו חובה על כל מוסלמי. לפי **אלבנא**, אלה שמפחיתים מחשיבות הלחימה (קתאל) וההכנות לכך אינם מאמינים אמיתיים. אלוהים מבטיח "חיי הדר" לאומה אשר יודעת כיצד למות בהדר.¹⁷ המוות נתפש כסיום חשוב של הג'האד. על פי תפישת האח"ס, ציווה הקוראן על האנשים לאהוב את המוות יותר מאשר את החיים. הניצחון יושג באמצעות "אומנות המוות".¹⁸ לעיתים מזומנות דיבר **אלבנא** על "אומנות המוות" (**פן אלמות**). הקוראן מצווה לאהוב את המוות יותר מאשר את החיים. התנועה לא תצליח ללא ההקדשה לג'האד.¹⁹

אלבנא בכתביו יצא כאמור בשבח הג'האד בשדה הקרב, והזהיר כי אין לחשוב שניתן להסתפק בג'האד רוחני של הנפש והלב (**אלג'האד אלאכבר**) ולהחליפו בג'האד הלחימה:

"האומה אשר תיטיב באומנות המוות – תדע כיצד תמות מוות אציל – תזכה לכך שאלוהים יעניק לה חיים יקרים בעולם הזה, ואת גן-העדן הנצחי בעולם הבא... הכינו עצמכם לפעולה חשובה והתמידו במוות, כי אז תעניקו לכם את החיים".

ובנוסף:

"פעלו למען המוות המכובד ותזכו באושר מושלם. העניק לנו אלוהים את כבוד המוות עברו".²⁰

אלבנא הסתמך בדרישה זו על הקוראן, חדית'ים ו4- האסכולות המרכזיות באסלאם.²¹ מובן מכאן, כי תחום זה העוסק בג'האד היה חלק חשוב בהכשרה הפורמלית של חברי האח"ס.²²

חברי התנועה אשר לחמו ומתו בשם האסלאם באזור התעלה במצרים ובפלסטין, או נתלו במצרים על-ידי השלטונות, היו משוכנעים כי מותם בהדר צירף אותם לשורות גיבורי האסלאם. חברי אח"ס האמינו כי זו הדרך הקצרה ביותר שתובילם מחיי העולם הזה, לחיי העולם הבא.²³

חברי האח"ס ראו עצמם כצבא אסלאמי לשם הגנת האסלאם, והצידוק לפעילות מלחמתית היה בדברי **אלבנא**: "אם אתה קם נגדנו ועומד בדרך לשליחותנו, האל מרשה לנו להגן על עצמנו".²⁴ יש להדגיש: הג'האד נתפש כמושג פרקטי, מעשי וביצועי, ולא כרעיון פילוסופי גרידא.²⁵ במסגרת התנועה, הוקם גוף חשאי צבאי אשר היה אמור להיות צבא מוסלמי להגנת המדינה האסלאמית.²⁶

מן האמור מובן הדגש המצוי בכתבי האח"ס אודות ההבדל בין לחימת אנשיהם בפלסטין במלחמת 48, שהיתה לחימת ג'האד למען האל, לבין לחימת צבאות-ערב, שבבסיסה היה לחימה למען שבט, לאום או אומה, ולכן אין להחשיבה כג'האד למען האל.²⁷ האח"ס במצרים האמינו כי "הדרך היחידה להציל את פלסטין היא באמצעות השימוש בכוח".²⁸ הקריאה לג'האד לא הוגבלה רק נגד היישוב היהודי בארץ-ישראל, אלא גם נגד יהודים שהתגוררו בארצות-ערב.²⁹

התעניינות האח"ס בסוגיית פלסטין – הפן האידיאולוגי

האמור לעיל מהווה רקע ובסיס להבנת התעניינות האח"ס בסוגיית פלסטין מן הפן האידיאולוגי. ראיית האח"ס את פלסטין היתה בראש ובראשונה ראייה דתית: קדושת ירושלים ופלסטין כנובעות מהמעמד המיוחד באסלאם למסגד אלאקצא (הקבלה הראשונה מבין השתיים, והמקום השלישי בקדושתו באסלאם). נוסף לכך נימוק בתיזה הגורסת כי עולם האסלאם כולו הינו מולדת אחת (וטן וחד), ופלסטין מהווה חלק בלתי נפרד ממנו בדיוק כפי שמצרים הינה.³⁰

ליחס אל המערב בתורת האח"ס היו שני צדדים: הצד האחד אשר ראה את שקיעתו והתנוונותו, את האסון שהביא על עצמו ועל עמים אחרים בשיטות של דיכוי, דיקטטורה, כלכלה רעועה ועוד. ומנגד – הטפה גלויה לקחת מן התרבות המערבית את הטוב שבה ולאמץ זאת למען קידום האסלאם.³¹ פרט להתקפה הכוללת על אירופה והמערב כאור, נקטו האח"ס גם בקו ברור באשר לארצות האירופאיות השולטות במדינות האסלאם. שני עקרונות עמדו בבסיס ההתייחסות למדינות אלה: האחד, כמצוין לעיל, קיומה של מולדת כלל-אסלאמית, שהתקפה על חלק ממנה נחשבת כהתקפה על כולה; השני – האסלאם מחייב את שליטת המוסלמים בארצותיהם, כשבידם הבעלות על אדמותיהם.³² המסקנה הנובעת מכך היא, כי חובה על המוסלמים לשתף פעולה ולסייע זה לזה כדי להשתחרר מעריצות הזרים. מובן לאור כך, כי במצע התנועה, בפרק השני הדין ב"מטרות ואמצעים", מופיע בין השאר הסעיף הבא:

"...שחרור המולדת (וטן) האסלאמית בכל חלקיה מכל שלטון לא מוסלמי, ועזרה למיעוטים האסלאמיים בכל מקום, ומאמץ לקיבוץ המוסלמים כולם כדי שיהפכו לאומה אחת".³³

סוגיית פלסטין בראיית האח"ס הינה חלק ממכלול ההתייחסות לאימפריאליזם על תופעותיו השונות, כגורם המשפיע על כל מדינה מוסלמית.³⁴ העיסוק בסוגיה זו הביא גם לתחילת זיהויה של ארה"ב עם אימפריאליזם פוליטי, ולנקודת הזינוק להתקפות עליה. בהמשך – זיהתה האח"ס את הציונות בפלסטין גם אימפריאליזם כלכלי ותרבותי.³⁵ הציונות נתפשה כמנהלת מסע-צלב נגד האסלאם, והמשך ישיר של הניסיון הצלבני לעקור את הנוכחות האסלאמית מפלסטין הקדושה למוסלמים.³⁶ תפישה זהה היתה לגבי האימפריאליזם המערבי, והציונות שהיתה חלק ממנו.³⁷

האח"ס במצרים הכריזו כי הם רואים במאבק לסילוק הבריטים ממצרים – וכתוצאה מכך במאבק למען פלסטין ערבית-מוסלמית – שני יעדים מרכזיים בדרכם הפוליטית.³⁸

פעילות האח"ס בתוך מצרים בסוגיית פלסטין – החל בשנות ה-30

1. כללי

נושא פלסטין היה נושא שולי זניח בפעילות האח"ס בראשית דרכה. בשנים 28-34 (באיסמעיליה ואף בקאהיר), אשר היוו את תקופת צמיחתה וגיבושה הכולל – מחשבתי וארגוני – של התנועה, המאבק היהודי-ערבי לא הופיע על סדר היום של התנועה. בתקופת התהוות זו, קבע **חסן אלבנא** כי התנועה תייחד את פעילותה לנושאים פנים-מצריים. במהלך תקופה זו עסקה התנועה בעיצוב המבנה הארגוני, המוסדות האדמיניסטרטיביים, ובגיבוש הדוקטרינה הסלפית. במקביל עסקה התנועה בחינוך, ספורט וצדקה. נקודת השינוי חלה לקראת מחצית שנות ה-30.³⁹

2. פעילות האח"ס למען פלסטין במצרים – אמצעי כניסה לזירה הפוליטית

בראשית שנות ה-30, היוותה האח"ס במצרים ארגון שולי, המתרחק מכל שאיפות פוליטיות. בסוף העשור הפך הארגון לכוח האסלאמי המאורגן הבולט במצרים, ובעל מוניטין חברתי ותרבותי. ארגון זה נע לאקטיביזם פוליטי.⁴⁰ בדבר ההסבר לשינוי כה משמעותי באופיו של הארגון – אין אחדות דעות בין החוקרים, אך קיימות מספר השערות, וביניהן:

א. התנאים הפוליטיים והחברתיים המיוחדים אשר שררו אז במצרים:⁴¹ קוצר ידם של הליברלים להתמודד עם גודש בעיות חברתיות וכלכליות, וכושר ביצוע לקוי של האליטה השלטת. חולשות אלה עודדו את להטם של רדיקלים מסוג האח"ס, והקלו על שאיפתם להפוך לתנועה פוליטית תוקפנית. ההגנה על האסלאם ותרבותו באותה עת הפכה למקובלת ומכובדת.⁴²

ב. הצלחת התנועה להופיע בפני הציבור המצרי כנושאת הדגל במאבק למען ערביות ארץ-ישראל.⁴³

נקודת המפנה בהתפתחות התנועה היתה בשנת 1935. חל גידול בולט במספר חברי התנועה (לאחר הצטרפותם של מספר אלפים חברים חדשים), ופעלו 45 סניפים מאורגנים היטב, במספר ערים במצרים תחתית. **אלבנא** חש בטוח בעצמו מהתפתחות זו, וביקש לנצל מצב זה כדי להרחיב את פעילות התנועה למצרים כולה. אפשרות הרחבת פעילות התנועה בעולם הערבי, כשהיא ממוקדת להתערבות ישירה בשאלת פלסטין, נראתה ל**אלבנא** כמספקת אמצעים להתרחבות זו. הליכה בכיוון זה סיפקה לתנועה הגדלה אפשרות לעסוק באפיקי פעולה קונקרטיים ואקטיביים, מלבד תעמולה וחינוך. חוסר השקט המתרחב בפלסטין, ב-35, סיפק ל**אלבנא** הזדמנות מצוינת להגשים את תוכניתו החדשה בתוך מצרים.⁴⁴

3. פעילות במצרים למען פלסטין בשנות ה-30 – גורם מסייע להתעצמות התנועה

הפעולה הראשונה בתחום זה היתה שיגור שניים ממנהיגי התנועה (**עבד אלרחמאן אלסעאטי ומחמד אסעד אלחכים**), באוגוסט 35, בשליחות רשמית לפלסטין, סוריה ולבנון. המטרה המוצהרת של המסע היתה להפיץ שם את שליחות האח"ס. כוונת **אלבנא** היתה להפיץ את מסר התנועה בארצות ערביות אחרות, תוך כדי הפניית קריאה להצטרף לאחדות הערבית, וכן – לקשור קשרים בין התנועה ובין תנועות אסלאמיות בארצות אלה. בנוסף לכך, גם קיווה להופיע בפני המעגל המתרחב והולך של חסידי, כמי שנחוש להביא לכלל פעולה את הדוקטרינה הפאן-אסלאמית של התנועה.⁴⁵ על רקע האמור נוצר קשר עם **חאג' אמין אלחוסיני**, נשיא הוועד הערבי העליון, ונוסדו איתו יחסים פורמליים. קשרים אלה יצרו את הזיקה לעתיד לבוא בין התנועה ובין מנהיגות התנועה הלאומית הפלסטינית.⁴⁶ בהשראתו של **אלבנא**, יצא אחד השליחים (**אלסעאטי**) בקריאה למצרים לבצע את חובתם כדי לאבטח את פלסטין – המולדת המוסלמית הקדושה. בהמשך קריאתו תבע מהמצרים לתמוך גם בסיוע כספי, רפואי, צבאי ומורלי מסיבי, למען מאבק הערבים נגד הציונות והבריטים.⁴⁷ קריאה זו בישרה את העתיד לבוא, כיוון שבאותה תקופה האח"ס לא היו פעילים בפעילות ספציפית בסוגיית פלסטין.⁴⁸ הנהגת התנועה באותה עת עקבה בצמידות אחר האירועים בפלסטין. השביתה שם, שהחלה ב-36, מצאה את

האח"ס מוכנים יותר מכול כוח אסלאמי אחר במצרים. משלב זה ואילך, משך השנים 36-39, ההיסטוריה וההתפתחות של התנועה במצרים היו קשורות קשר הדוק לאירועים שהתרחשו בפלסטין.⁴⁹ מיד לאחר פרוץ השביתה הכללית בפלסטין, במאי 36, פתחו האח"ס במסע תעמולה נרחב למען ערביי-פלסטין. **אלבנא** עצמו סייר ברחבי מצרים ונשא נאומים משלהבים, מטיפים, מטעם התנועה הטיפו במסגדים, וביטאון האח"ס קרא לעם המצרי לסייע לפלסטין. האח"ס הפיצו בין סניפיהם במצרים תוכנית לסיוע למען "פלסטין הלוחמת והאמיצה". מטרת העשייה בשלב זה היתה לגייס את דעת-הקהל המצרית.⁵⁰ כדי להוציא כוונות אלה מהכוח אל הפועל, התקבלה שורת החלטות לביצוע, וביניהן – הקמת ועדה מרכזית לסיוע לפלסטין (**אללג'נה אלמרכזיה אלעאמה למסאעדת פלסטין**), ובראשה **אלבנא** בעצמו. לידה הוקמו ועדות משנה, וביניהן גם ועדת משנה של מרצים, מורים וסטודנטים, חברי סניפי התנועה באוניברסיטת אלאזהר ומוסדות חינוך גבוה אחרים בקאהיר. לוועדה זו היתה חשיבות רבה בארגון הנוער בקאהיר ובארגון הפגנות מחאה אנטי-בריטיות, תוך הבעת סולידריות עם ערביי-פלסטין (כולל פטיציות, מברקי-מחאה ופרסומים שונים בנושא). תשומת לב מיוחדת ניתנה לפעולה במסגדים, שהפכו למרכזי תעמולה ואיסוף כספים; נשלחו מברקי מחאה לממשל הבריטי בפלסטין, ש- החוץ הבריטי ומזכיר חבר העמים; וכן – הובעה דרישה להחרים את קשרי המסחר של סוחרים שמסחרם התנהל עם יהודים. בנוסף התנהלו גם מצעדי מחאה של האח"ס, ובהם הודגשו קדושת ירושלים וארץ-ישראל לאסלאם.⁵¹

בין השנים 36-39, האח"ס פתחו מדיניות פרו-פלסטינית עצמאית, באמצעים ובשיטות מאבק שלהם. התוצאות היו חשובות למאבק הפלסטיני, אך בעיקר לגידול ולחיזוק התנועה עצמה.⁵² במסגרת זו הוקמו, כאמור, ועדות משנה לסיוע לפלסטין. הוועדות הוקמו במחוזות מצרים העליונה והתחתונה, והופעלו על-ידי הנהגת התנועה בהפעלה ישירה ויום-יומית ובדוקה. פעילותן זכתה לתשומת לב רחבה בקרב הציבור המצרי, וסייעה להגביר את תשומת הלב במאבק ערביי פלסטין. נראה כי יותר מכך סייעה פעילות זו לפיתוחה של התנועה במצרים: באמצעות גיוס כספים ומסעי תעמולה, הצטרפו אלפים לתנועה עצמה, והוקמו סניפים חדשים רבים. בנוסף – באמצעות פעילות זו הצליחה התנועה לחזק ולייצב שני גופים חשובים: "חוליות הסיור" (**פרק אלרחלה**) ו"חוליות המשוטטים" (**פרק אלג'ואלה**). שני גופים אלה, מיליטנטיים באופיים וסמי-צבאיים בארגונם והכשרתם, סייעו אף הם בחיזוק שורות התנועה ובביצוע פעילויותיה השונות למען פלסטין.⁵³ בעבודה שיטתית הפכה התנועה לכוח

היחיד במצרים אשר עבד באינטנסיביות ובהתמדה בערים קטנות ובכפרי המחוזות השונים. פעילותם איפשרה לכל הרוצה, להזדהות עם הנושא הפלסטיני (במקביל להרחבת שורותיה כאמור לעיל).

בשנת 36 נוצרו קשרי שיתוף-פעולה הדוקים עם "אגודת הצעירים המוסלמים" במצרים (YMMA),⁵⁴ שפעלה בנושא פלסטין החל בשנת 29. הוקמה ועדה משותפת בנושא בשם: "הוועדה העליונה להגנה על פלסטין (אללג'נה אלעליא לדפאע ען פלסטין). מטרת האח"ס בברית זו היתה לנצל את היוקרה של בני בריתם דאז, כדי לזכות בלגיטימיות שתכניסם לזירה הפוליטית.⁵⁵

בקיץ 38, כאשר הגיע המרד הערבי בפלסטין לשיאו, לא הסתפקו עוד האח"ס בפעולות שתוארו לעיל, והכריזו על ג'האד, בקוראם למתנדבים לצאת ולהילחם בפלסטין למען שחרורה (אף לא יחידה אחת יצאה בפועל).⁵⁶

בתקופה זו הגיעה צמיחת התנועה לשיא, מנהיגיה חשו בעקבות כך ביטחון-עצמי רב, וחשו כי הם יכולים לנקוט צעדים רדיקליים יותר. בקיץ זה הגיע גם המרד הערבי בפלסטין לשיאו. מ-38, הפכה סוגיית פלסטין במצרים לנושא פוליטי מרכזי, והעסיקה את הממסד הפוליטי המצרי על מכלוליו השונים. האח"ס אימצו אקטיביזם פוליטי ודינמי. שתי מטרות פנימיות עמדו אז לפני מנהיגי התנועה:

- א. העצמת אהדה בעיני עשרות אלפי חברי התנועה, וצעירים מצריים בכלל.
- ב. פתיחת אפיקי פעולה חדשים בפני התנועה.

האח"ס עברה לשלב פעולה פוליטי, כלומר – משלב של מלל (כמשמעות הדעוה), לשלב של ג'האד מעשי (ג'האד עמלי). האמצעי והכוח להוציא זאת לפועל היה המסע למען פלסטין.⁵⁷ במחצית השנייה של שנת 38, עמדה האח"ס מאחורי הפגנות בעלות אופי אלים יותר. המפגינים יצאו נגד הבריטים, הציונות והממשלה, שממנה דרשו תמיכה חד-משמעית בערביי פלסטין.⁵⁸

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, גברה מעורבות האח"ס בחיים הפוליטיים של מצרים. מעמד התנועה התחזק בימי כהונתו של עלי מאהר כראש ממשלת מצרים (אוגוסט 39–יוני 40), שבה שירתו אישים שזוהו כפרו אסלאמיים.⁵⁹ תוספת לכוחם רכשו האח"ס בימי ממשלת הוופד שבראשות אלנחאס (פברואר 42–אוקטובר 1944). חלה התקרבות בינם לבין הוופד, אשר מצידו העדיף את תמיכתם הפסיבית בו לכשהבין כי ניתן להסתייע בארגון לבלימת רעיונות שמאליים בציבור המצרי.⁶⁰ בימי המלחמה הגבירו האח"ס את פעילותם

במצרים בנושא פלסטין, על-ידי פעילות כגון: הגשת מחאה לשגריר ארה"ב על תמיכת ארצו ביהודי פלסטין; ניסיון לרתום את הוותיקן למאבק ערביי פלסטין; מסע אנטי יהודי ארסי; בזיזת חנויות של יהודים במספר ערים, ועוד.⁶¹ במרץ 46 כינס אלבנא את ראשי התנועה במצרים, והתריע בפניהם על האפשרות כי יידרשו לשלוח מאנשיהם ללחום למען פלסטין.⁶²

לסיכום: נראה כי לא פחות משערביי פלסטין היו חייבים באותה עת תודה עבור הסיוע המגוון שקיבלו מתנועת האח"ס, על-ידי תמיכה מעשית ועידוד מורלי, הרי שהאח"ס עצמו היה חייב בשנים אלה לפחות חלק חשוב מצמיחתו, התחזקותו ומעברו לפעילות פוליטית – לקיומה של בעיית פלסטין. העיסוק המגוון בסוגיה זו, כמפורט לעיל, סייע ללא ספק לבניית התנועה ולחיזוקה מבית.⁶³ לשון אחר: לולא צצה בעיית פלסטין ב-35, צריך היה האח"ס ל"המציאה", או שכמותה, כדי שתהווה את הגורם הדוחף והמניע בהתפתחותו במצרים. עם זאת, יש לציין כי בעיית פלסטין לא היוותה את הגורם הבלעדי לצמיחתה המהירה בשנות ה-30. היתוספו לכך גורמים פנימיים כגון: החרפת המתח החברתי והפוליטי; עיור מואץ ועקירת רבבות איכרים מהכפר אל העיר; הימצאותם של כרבע מיליון מובטלים בעקבות סיום המלחמה; החרפת המאבק בין קודקודי המשולש המסורתיים במצרים: מפלגות, ממשלה וארמון; התפשטות רעיונות פשיסטיים ועוד.⁶⁴

התנועה השכילה לנצל את המתיחות החברתית והפוליטית על-ידי הפצת רעיונותיה הדתיים-חברתיים, ובכך לבסס עצמה ככוח פוליטי חברתי מוביל. הכוח והעוצמה שנרכשו, והתחושה כי הגשמת מטרות פוליטיות הינה על סף הגשמה – הביאו את הנהגת התנועה לפעול גם מחוץ לגבולות מצרים.

פעילות האח"ס בפלסטין משנות ה-30 ועד למלחמת 48

1. כללי

כאמור בפרק הקודם, קיימו האח"ס פעילות ענפה ורחבה במצרים בסוגיית פלסטין החל בשנות ה-30. לפעילות זו היה פן נוסף של עשייה ממשית בפלסטין

עצמה. בתחום זה ניתן לחלק את העשייה לשתי תקופות: שנות ה-30 ושנות ה-40.

2. הפעילות בשנות ה-30

עד לקיץ 38, פעילות האח"ס בנושא פלסטין התרכזה בתחומי מצרים בעיקר, או בפעילות חיצונית – תעמולה, מחאה וכו', שחוטיה ניטו במצרים כמרכז גם לפעילות זו.

הקריאה לג'האד לא הביאה בעקבותיה ליציאת לוחמי אח"ס לפלסטין.⁶⁵ באותה עת נודעה חשיבות לקשרים שנוצרו בין **חסן אלבנא** ובין **חאג' אמין אלחוסני**. פרסום חילופי מכתבים ביניהם נועד להעלות את יוקרתם וחשיבותם של מנהיגים אלה בעיני המוסלמים במצרים ופלסטין, ואף במדינות ערב אחרות, וכן להעניק לגיטימציה להיות האח"ס חלק מן המאבק הערבי בפלסטין.⁶⁶ הפעילות המעשית בפלסטין החלה רק בעשור הבא, אך בעשיית התנועה עד כה נזרע הזרע שנבט בהמשך לכלל פעילות מעשית של התנועה בפלסטין עצמה.

3. הבשלת הקרקע במצרים ובפלסטין לקראת הפעילות בשנות ה-40

מספר גורמים – חברתיים, כלכליים ופוליטיים, הן במצרים והן בפלסטין – יצרו את התנאים להקמת סניפים של האח"ס בארץ בסוף שנת 1945:

א. מצב האח"ס במצרים:

הצלחת האח"ס להשתלב במערכת הפוליטית המצרית ולהוות גורם כוח משפיע עודדה את **אלבנא** לקוות כי התנועה תוכל להשתלט על מצרים. על-ידי תפישת השלטון, יוצר בסיס אשר יאפשר להתפשט ולפעול בעולם הערבי והמוסלמי כולו. על רקע תחושת עוצמה זו, יש להבין את פעילות התנועה בנסותה להפיץ מחוץ לגבולות מצרים לא רק את רעיונותיה, אלא גם מסגרות ארגוניות. הסיוע שהגישה הנהגת האח"ס במצרים ליסוד סניפים בפלסטין וביסוסם היה הגורם המכריע בחשיבותו להפצה הרעיונית והמעשית בעקבותיה של תורת התנועה בפלסטין.⁶⁷

ב. מנהיגות ערביי פלסטין:

אחת מתוצאותיה של מלחמת העולם השנייה היתה שיתוק בפועל של החיים הפוליטיים של ערביי פלסטין. מנהיגים רבים הוגלו או ברחו מן

הארץ עקב פעילותם בשנים שלפני המלחמה.⁶⁸ נוצרה כמיהה בין מנהיגים ערבים מקומיים, לנצל את החלל שנוצר בארץ עקב בריחתם והגלייתם של מנהיגים בכירים, לשם חידוש חיים פוליטיים בארץ.⁶⁹ עם זאת, סבלה הנהגה זו מפירוד פנימי וחולשה במעמדה וביוקרתה. עובדה זו השפיעה על יכולתם להנהיג את ערביי פלסטין.⁷⁰ צמחו דמויות חדשות מקרב משפחות מסורתיות מוכרות בארץ (כגון: דג'אני, שאוה, ג'עברי חוסיני ועוד), שניצלו את פעילות האח"ס בארץ בראשיתה על-ידי הגשת עזרה וסיוע לפעילות, כדי לקדם את מעמדם הם.⁷¹

ג. **תלות פוליטית של ערביי פלסטין במדינות ערב:**

הקמת הליגה הערבית, במרץ 45, היוותה ציון דרך בדרכם הפוליטית של ערביי פלסטין. פעילות פוליטית זו נקשרה ואף הפכה במידה רבה לתלויה בגורמים חיצוניים – מדינות ערב. עליית כוחן של מדינות ערב בזירה הבין-לאומית וכוונת בריטניה לשתף את הליגה הערבית כצד בפתרון בעיית פלסטין, לעומת הפירוד והחולשה של הנהגת ערביי פלסטין, הגבירו תלות זו.⁷²

ד. **מצוקה כלכלית וחברתית בפלסטין:**

המלחמה הביאה לגאות כלכלית רבה בקרב ערביי פלסטין. ממצב זה נהנו שכבות חברתיות רבות: פועלי תעשייה, פקידים, חקלאים (בתחילת 45 הועסקו על-ידי הצבא הבריטי, בארץ ובעבר-הירדן, כ-50 אלף ערבים. במהלך מלחמת העולם השנייה שירתו בצבא הבריטי עוד כ-12 אלף מערביי הארץ).⁷³ סיום המלחמה הותיר אפוא רבבות מובטלים שציפו לפעילות הנהגתם כדי לקדם את בעיותיהם, בין אם הנהגת ארגוני פועלים ובין אם הנהגה עליונה, באמצעות הוועד הערבי העליון. משנאשו התקוות (עקב פילוגים בקרב ארגוני פועלים ואי הקמה מוסכמת של הוועד הערבי העליון), נוצרו לחץ ומצוקה, שהפיחו את הרצון ל"השתייכות" ולהזדהות.⁷⁴

ה. **רצונם של ערביי פלסטין להתחדשות:**

המנהיגות המקומית החלשה, המפולגת ומסוכסכת, הוכיחה בפועל את אי-יכולתה להניע מערך פוליטי לקידום האינטרסים של הציבור המקומי. לכך נוספה גם תלותה בגורמי חוץ. הדבר יצר כמיהה להתחדשות, שינוי ושיפור בקרב ערביי פלסטין.⁷⁵

ו. **עמדת השלטונות הבריטיים כלפי התארגנות האח"ס בפלסטין:**

שלטונות בריטניה לא הציבו כל מכשול להתארגנות האח"ס בפלסטין, מסוף שנת 45 ועד לקראת סוף 46. הסיבות לכך היו בעיקרן שתיים: (1) חשש כי פעולה נגדם בארץ-ישראל תביא לתסיסה של האח"ס במצרים. (2) הנחה ותקווה בצידה כי פעילות האח"ס תהווה מחסום יעיל נגד התארגנות קומוניסטית שהתפתחה בארץ והתרחבה.⁷⁶

לסיכום: כתוצאה מצירוף של גורמים חיצוניים – במצרים ובממשל הבריטי – ופנימיים – חברתיים, כלכליים ופוליטיים בקרב ערביי פלסטין – בשלה הקרקע בשנת 45 לפעילות ארגונית-מעשית של האח"ס בפלסטין בקרב תושביה.

4. הפעילות בשנות ה-40

א. תשתית ארגונית והקשר לאח"ס במצרים:

במחצית חודש יוני שנת 45, נשלחה משלחת רפואית של האח"ס לסוריה. המשלחת הוסבה למשלחת סקר לפלסטין, ובראשה עמד מזכיר האח"ס – **עבד אלחכים עאבדין**. במהלך ביקור בן 10 ימים במרכזים הבולטים אז בפלסטין: יפו, עזה, רמלה, חברון ועוד, הונחו היסודות להתארגנות האח"ס בפלסטין. מספר חודשים לאחר מכן, בסוף אותה השנה ותחילת 46, הוקמו הסניפים הראשונים. במשך מספר שבועות הוקמו 12 סניפים, ובהם אלפי חברים. כמו כן הוקמו ועדות שונות ונבחרו הנהלות לניהול הסניפים.⁷⁷ התנועה במצרים שלחה לפלסטין את אחד מפעיליה – **סעיד רמדאן** – לשם סיוע בארגון פתיחת הסניפים.⁷⁸ בשנת הפעילות הראשונה עבדו הסניפים באופן עצמאי זה מזה, וללא שיתוף פעולה פוליטי או ארגוני ביניהם. התנהל מאבק בין סניף ירושלים וסניף יפו לגבי סוגיית קיום הקשר עם המרכז במצרים וניהולו. למאבק זה היה גם אופי אידיאולוגי: בירושלים ראו את המופתי כמנהיג, וביפו את **אלבנא** ככזה.⁷⁹ באוקטובר שנת 46 התקיימה ועידה כללית בחיפה. בהחלטות הוועידה בלטה המגמה הפוליטית (כך למשל: תמיכה בתביעות מצרים לפינוי הבריטים, העלאת בעיית פלסטין בפני מועצת הביטחון ועוד), זאת בהשפעה ישירה של שינוי דומה שעברו האח"ס המצרים. דהיינו: העברת המטרות הדתיות של הפעילות לדרגת חשיבות שנייה.⁸⁰ מבחינה ארגונית ומנהלית, היתה פלסטין מחוז של האח"ס במצרים.⁸¹

בתחילת שנת 47, במהלך שליחות נוספת של **סעיד רמדאן**, הוקם משרד ארגון (**מכתב אדארי**), שהכפיף את התאים בפלסטין ל-5 מרכזים: חיפה, יפו, שכם, ירושלים ועזה. משימת שליחותו הפעם היתה להפעיל את הסניפים כתנועה לאומית, תוך שמירת קשר הדוק למרכז בקאהיר כמנחה. הקמת גוף זה פתרה גם את סוגיית הוויכוח הנזכר בין הסניפים בירושלים וביפו.⁸² בשנים 46-47 צמחה התנועה בארץ, והגיעה עד ל-40 סניפים שנפרשו בערים, עיירות וכפרים. מספר סה"כ הפעילים והאזהדים הוערך בכ-10 אלפים חברים.⁸³ בסניפי הארגון בארץ אומצה המסגרת הארגונית המצרית של תאים המכונים אוסרות.⁸⁴ תהליך ההתבססות וההרחבה של סניפים חדשים לא פסק עד לבריחת הערבים בפרוץ קרבות מלחמת 48.⁸⁵

ב. הרקע הסוציו-אקונומי של חברי האח"ס בפלסטין:

בתחילת הפעילות, נמנו חברי האח"ס עם שכבות מעמד הביניים בחברה הפלסטינית: אנשי דת, (**עולמא**), עורכי-דין, סוחרים גדולים, בעלי רכוש ושיח'ים (זאת בשונה ממצרים, שם הכילה התנועה צעירים ואינטלקטואלים בעיקר). כשני-שלישים מחברי הנהלות הסניפים נשאו בתואר חאג'.⁸⁶ התנועה התקשתה באותה עת לחרוג ממסגרת חברתית זו, בעיקר בשל איסור הבריטים להעסיק חברי אח"ס במשרדי השלטון ובמערכת החינוך.⁸⁷ בהמשך הורחבה פעילות התנועה גם למגזר הכפרי.⁸⁸

ג. חוקת האח"ס בפלסטין – זיקה לחוקת האח"ס במצרים:

במרץ 46 התקיימה הוועידה הכללית הראשונה של האח"ס בפלסטין. הוועידה התקיימה בירושלים ויחדה לבעיות התנועה בלבד. בוועידה זו אושרה חוקת האח"ס.⁸⁹ שש מטרות להגשמה נכללו בחוקה זו:

- (1) מטרה **חינוכית**: הבנת האסלאם המקורי תוך התאמתו לרוח הזמן.
- (2) מטרה **מעשית**: איחוד המוסלמים וטיפוח הקשרים ביניהם.
- (3) מטרה **כלכלית**: פיתוח העושר הלאומי-מוסלמי והגנה עליו למען חלוקה צודקת.
- (4) מטרה **חברתית**: פעילות למען צדקה, העלאת רמת-החיים ומאבק בעוני ובבערות.
- (5) מטרה **פטריוטית-לאומית**: פעולה למען פלסטין ושמירה על שלמות המולדת הערבית והמוסלמית.

6) מטרה **כלל-אנושית**: הפיכת האסלאם לתשתית לתרבות אנושית כלל-עולמית נעלה יותר.⁹⁰

חוקת האח"ס בפלסטין היתה זהה בעיקרה לחוקת האח"ס במצרים, למעט החלקים העוסקים בארגון וניהול. במצרים, הסמכות העליונה היתה "המדריך הכללי", בעוד שבחוקת פלסטין נקבע כי סמכות זו תהיה בידי המליאה הכללית. בשתי החוקות יש תמיכה בפאן-ערביות ובפאן-אסלאמיות.⁹¹

ד. פעילות חברתית וחינוכית של האח"ס בפלסטין:

במסגרת פעילות התנועה בפלסטין, הושם דגש על התמודדות עם בעיות סוציאליות קשות שדרשו פתרון מידי. הושם דגש בפעילות זו על סיוע לחלש, חיסול עוני ופערים חברתיים. במסגרת זו, נפתחו מרפאות, בית יתומים קיבל סיוע, השלטונות התבקשו להוזיל את מחיר הקמח, ועוד.⁹² דגש מיוחד הושם על החינוך וביעור הבערות באמצעות בתי-ספר, כיתות לימוד וספריות שנפתחו בסניפי התנועה בארץ. הוענקה גם הדרכה דתית ואינדוקטרינציה באמצעות הטפות ופרסומים שונים. כן ניתן חינוך גופני באמצעות קבוצות ספורט.⁹³ פעילות זו קיבלה את ערכיה מפעילות דומה של האח"ס במצרים, והסתייעה אף היא בפעילות שליחי האח"ס משם (ראו להלן סעיף ו).

ה. כספים ומימון:

מימון פעילות התנועה בארץ התבסס על גיוס כספים מהציבור הערבי. סיוע משמעותי לא התקבל כנראה ממרכז התנועה במצרים. גיוס הכספים התבסס על דמי חבר, תרומות ומסעי-התרמה. לא ידוע על קיום פעילות כלכלית עצמאית למימון התנועה, דוגמת הקמת מפעלי תעשייה ובתי-מסחר כפי שהיה במצרים.⁹⁴

ו. שליחים ממצרים:

כאמור, נתפשה פלסטין כאבן בוחן מרכזית להגשמת שאיפות לאומיות ערביות. ערביותה היתה בסכנה בשל המפעל הציוני, והיא היתה נתונה תחת שלטון בריטי זר. לאור זאת שימשה פלסטין כארץ יעד עיקרית, שאליה שלחה התנועה במצרים את שליחיה, לשם הפצת תורת האח"ס ויישום עקרונותיה. השליחים ממצרים היו שליחים מייצגים או שליחים מסייעים. הראשונים ייצגו את התנועה באירועים מיוחדים בעלי חשיבות

(ועידות כלליות, עצרות עם ועוד). שהייתם בארץ היתה לימים ספורים בלבד. השליחים המסייעים שהו רוב ימות השנה, והטביעו את חותמם על הפעילות בארץ, על-ידי סיוע בייסוד סניפים, ארגונים והפעלתם, יישוב סכסוכים ומחלוקות, הדרכה וייעוץ בתחומים ארגוניים ואידיאולוגיים.⁹⁵ מניע חשוב במינויים של שליחים אלה היה להבטיח את החלטת האח"ס במצרים, ולפיה יהיו סניפי התנועה בפלסטין חלק מהמערך הארגוני המצרי, ויכונו על-ידי המרכז שם.⁹⁶

מרבית השליחים היו בעלי מעמד בכיר בתנועה המצרית, וזכו לכן ליוקרה רבה (כך למשל: **עבד אלרחמאן אלסעאטי**, אחיו החורג של **אלבנא**, שביקר בארץ כבר בשנת 35 ויצר את הקשר הראשוני עם **חאג' אמין אלחוסיני ועבד אלחכים עאבדין**, מזכיר האח"ס במצרים, שנזכרו לעיל, **שיח' עבד אלעזיז עבד אלסתאר**, סגן המדריך הכללי ועוד).⁹⁷ בסוף שנת 46 מינה **אלבנא** את **עבד אלעזיז אחמד**, חבר המרכז הכללי של התנועה במצרים, לפעול בפלסטין כקצין קישור בין סניפי הארץ והמרכז במצרים.⁹⁸ בין תפקידיו החשובים היה ארגון של קבוצות **ג'ואלה** של סניפי התנועה בארץ.⁹⁹

פעולותיהם הביאו להקמת סניפים, שבלעדיהם יש להניח כי לא היו קמים (סניף חיפה כדוגמא), ולגיוס האליטה החברתית והדתית בארץ אשר העניקה לסניפים את משקלם הציבורי. בין תפקידיהם החשובים היה לוודא כי פעילות התנועה בפלסטין תהיה בקו פרגמטי, כדי שלא לאפשר לבריטים לפגוע בפעילות התנועה.¹⁰⁰ פעילותם של השליחים מוערכת כחיונית להצלחת פעילות האח"ס בפלסטין.¹⁰¹

השתתפות האח"ס במלחמת 48 בפלסטין

1. כללי

שיא הקשר והזיכה של תנועת האח"ס במצרים לנושא פלסטין היה במלחמת 48, שהיוותה הגשמה של הצד האידיאולוגי והמעשי בפעילות התנועה, ונועדה להציל את פלסטין מידי זרים. בכך משתקף הרעיון הפאן-ערבי והפאן-אסלאמי של התנועה.

בעקבות החלטת האו"ם בעניין החלוקה מנובמבר 47, נכשלה התנועה בארץ בהגשמת כל עשייה אפקטיבית למען מטרות הלחימה בפלסטין: תאים של

האח"ס התפוררו, מנהיגים ברחו ויחידות הג'ואלה התפרקו. כבודדים אמנם לחמו חלקם של חברי התנועה בכוחות היהודים, אך לא כאנשי אח"ס ולא בהנחיית התנועה. הסיבה לכך היא ככל הנראה הזמן הקצר יחסית שהיה לבניית יסודות אידיאולוגיים ויחידות ארגוניות בארץ, בנוסף למכשולים שהציבו הבריטים בהמשך בפני פעילות בכיוון זה.¹⁰²

2. פעילות האח"ס במצרים – טרום המלחמה

בחודשים אוגוסט-ספטמבר 47, שרר מתח רב בקרב ערביי פלסטין, לקראת כינוס עצרת האומות המאוחדות שעמדה להכריע בגורל המדינה של הארץ. מסר אשר הגיע מ**אלבנא** בחודש ספטמבר הדגיש את מחויבות האח"ס לספק כספים ונשק לשם הגנת המקומות הקדושים.¹⁰³

באוקטובר אותה שנה, התכנסה בחיפה ועידה כללית של האח"ס בפלסטין. בין החלטותיה הודגשה נחישות התנועה בעולם הערבי, להגן על פלסטין כמדינה ערבית עצמאית.¹⁰⁴ באותו חודש מסר **אלבנא** לליגה הערבית כי האח"ס מעמידים לפקודת הליגה 10,000 גברים צעירים, שיהיו חיל חלוץ לצבא ההצלה.¹⁰⁵ נפתחו מרכזי גיוס למתנדבים במצרים, אך רק מעטים נרשמו. התנועה ציפתה באותה עת לקבלת חימוש ואספקה מממשלת מצרים, כדי להפוך כוח זה לאפקטיבי. כל זאת בהיעדר אמצעים בידי התנועה עצמה.¹⁰⁶ הממשלה המצרית מצדה חששה לקחת כוחות אלה תחת חסותה, כפי שהיה מצופה ממנה, מחשש כי בעתיד יפעלו נגדה.¹⁰⁷

הגישה השלילית של שלטונות מצרים לא הרתיעה את האח"ס, אשר מצאו דרכים לעוקפה. הוכנה משלחת מדעית ככיסוי למתנדבים, אשר הסתננה לעזה.¹⁰⁸ הבריטים העריכו את מספרם של המסתננים לעזה בכ-100 איש סה"כ.¹⁰⁹

בניגוד להצלחת מצרים למנוע הסתננות לפלסטין, הרי שבמצרים לא נמנעה פעילות חתרנית של האח"ס שם: במהלך דצמבר 47, שטף גל של הפגנות ומהומות ערים מרכזיות במצרים, שאותן ארגנו האח"ס. בין השאר הותקפו מוסדות זרים. שיאו של הגל היה בהתנגשות מזוינת עם כוח משטרת.¹¹⁰

ממשלת מצרים הבינה בשלב זה את האיום של התנועה על שלטונה, ובמרץ 48 שינתה את מדיניותה, והודיעה על נכונותה לאמן ולחמש יחידות מתנדבים. השינוי היה תוצאה של מציאת דרך למלא התחייבות מוסרית לערביי פלסטין, ובאותה עת לשכך את הלחץ הפנימי מבית. ניתן גם לטעון כי ברקע ההחלטה היה רצון להרחיק את הכוח החמוש של האח"ס הרחק משדות הלחימה של

פלסטין.¹¹¹ נפתחו שני מחנות אימונים, והממשלה עודדה עתה את מתנדבי התנועה לצאת למלחמה בפלסטין.¹¹² במרץ אותה שנה, הפליגה לחיפה אונייה נושאת 200 מתנדבים של האח"ס על סיפונה. בטקס הפרידה מהם השתתף גם אלבנא. מתנדבים אלה לא הורשו על-ידי השלטונות הבריטיים לרדת לחוף, והוחזרו כלעומת שבאו.¹¹³

3. פעילות האח"ס במלחמת 48 בפלסטין¹¹⁴

באפריל 48 הושלמו ההכנות הצבאיות על-ידי מחמד לביב, המפקד הצבאי של האח"ס בפלסטין.¹¹⁵ ב-14 לחודש תקפו כוחות האח"ס, אשר הסתננו לארץ לפני שינוי יחסם של שלטונות מצרים, את כפר-דרום. ההתקפה נחלה כישלון חרוץ ותבעה קורבנות רבים מהתוקפים. הלקח שהופק מכישלון זה היה, כי רק לכוח צבאי מאומן ומצויד היטב יש סיכוי להתגבר על יישוב יהודי מבוצר.¹¹⁶

בסמוך למועד זה הוקמה מסגרת חדשה, ובה מתנדבים מארגונים שונים במצרים (לאו דווקא מהאח"ס). מסגרת זו אומנה וחומשה על-ידי ממשלת מצרים, ונכללו בה שלושה גדודים במתכונת צבאית. סה"כ מנו גדודים אלה כ-1,000 איש, ובפיקוד קצינים לשעבר בצבא מצרים. מתנדבי האח"ס הוצבו בגדוד הראשון.¹¹⁷

כחודש ימים לאחר הקרב הראשון, הותקף כפר-דרום בשנית (10.5.48). גורל התקפה זו היה דומה לגורל ההתקפה הראשונה.¹¹⁸ בין שתי התקפות אלה, עברו האח"ס ללחימת גרילה בחבורות קטנות (עצאבאת), אשר התנכלו לתחבורה היהודית, פוצצו את צינור המים בנגב ותקפו שירות הספקה ליהודים.¹¹⁹ אופן לחימה זה העניק לאח"ס מספר יתרונות, וביניהם: השגת אמצעי לחימה משלל שאותו היו חסרים, והוצאת היהודים ממתחמים מוגנים.¹²⁰

עד לפלישת צבאות ערב, היו יחידות האח"ס חלק מ"צבא ההצלה" הערבי. רמתן של יחידות אלה לא היתה טובה יותר משאר היחידות המקומיות והסדירות למחצה, שמהן הורכב צבא זה. ייחודן של יחידות האח"ס היה ברוח לחימה ונכונות הקרבה גבוהות יותר מהיחידות העמיתות.¹²¹ בדו"חות הצבא המצריים דווח לגביהם כי היו אמיצים יותר מאנשי הצבא המצרי עצמו.¹²²

לאחר פלישת צבאות ערב, וביניהם הצבא המצרי, בעקבות הכרזת הקמת מדינה יהודית, סוכם כי הליגה הערבית תפרוש חסותה עליהם. בפועל, הוכפפו יחידות אלה לחסות צבא מצרים ככוח סדיר, ופעלו בתיאום אתו.¹²³

בעקבות בקשה שהופנתה מתושבי חברון, באמצעות משלחת ששלחו למפקדי האח"ס, פוצל כוח זה, וחלקו יצא לכיוון חברון.¹²⁴ אנשי אח"ס שולבו

בכוח הירדני שפנה לכיוון בית-לחם, והשתתפו במתקפה על רמת-רחל (יחד עם חברי אח"ס ירדנים).¹²⁵ כוחות האח"ס השתתפו בפעולות נוספות (כגון תקיפת באר-שבע, עסלוג', צור-באהר, בארות-יצחק ועוד). תפקידן היה חסימת צירי גישה ליישובים היהודים שהותקפו על-ידי כוחות הצבא המצרי בעצמו. הישגן הנחשב לבולט היה סיוע לכוחות המצריים המכותרים בכיס פלוג'ה.¹²⁶

ככל שהמאבק בציונות נעשה אלים יותר, הודגש צמד המילים: **ג'האד אלקדס**. על רקע זה מובן גם שמן של יחידות האח"ס, אשר לחמו באזור ירושלים וכנו: **אלג'האד אלמקדס**.¹²⁷

בתחילת דצמבר 48, הוצאו האח"ס אל מחוץ לחוק במצרים. ב-8 באותו חודש, היצטוו כוחותיהם בפלסטין להישאר במחנותיהם. הצבא המצרי הקיף אותם, וניתנה להם האפשרות להניח את נשקם ולחזור לקאהיר, או להישאר בחזית תחת פיקוח ולהמשיך לסייע לצבא המצרי. רובם העדיפו להישאר. בעקבות הסכמי שביתת-הנשק שנחתמו ברודוס, התפנו אנשי אח"ס אלה, וחזרו למצרים.¹²⁸

4. הערכת השתתפותם של האח"ס במלחמת פלסטין

ניתוח חלקם ותרומתם של לוחמי האח"ס למלחמה בפלסטין מראה כי מילאו תפקיד שולי בלחימה. כאמור לעיל, מספרם של חברי התנועה אשר השתתפו בלחימה אינו ידוע אמנם, אך ניתן להעריכו במאות אחדות.¹²⁹ תמוהה העובדה כי תנועה דתית קיצונית, אשר חרטה את הג'האד למען פלסטין על דגלה, לא הצליחה לגייס אלא כמות קטנה יחסית זו של לוחמים. התמיהה אף גוברת נוכח העובדה כי התנועה התפרסמה בארגונה בפנימי המעולה ובמשמעת המוחלטת למנהיגה.

התשובה לתהיות אלה נעוצה ככל הנראה בקו האסטרטגי של התנועה, הקשור למצרים גופא. במהלך שנת 48, הגיעה הנהגת התנועה למסקנה כי קרובה תפישת השלטון במצרים. זו היתה המטרה העליונה. הג'האד בפלסטין היה רק כיסוי להכנות צבאיות של התנועה במצרים. השגת השלטון תאפשר לפעול ולהתפשט בעולם הערבי והמוסלמי כולו. בשלב שכזה תיפתר גם בעיית פלסטין עצמה.

סיכום

בשנות ה-30 וה-40 למאה זו, (ולענייננו כאן עד שנת 48), תחומים רבים של מחשבה ומעש בארגון האח"ס נבעו הן מאידיאולוגיה וזרמים מחשבתיים אסלאמיים-דתיים, והן מצרכים מעשיים. האמור היה קשור למעגלי אינטרסים פנים-מצריים, ומקצתו – לתחום הבין-ערבי והאסלאמי המדיני הכולל של אותה עת. יש להדגיש: אף אחד מתחומים אלה לא עמד כתחום עצמאי ומלא. כל התחומים היו שזורים זה בזה, מזינים זה את זה, ויוצרים מארג אינטרסים ואידיאות מרתק. יחד יצרו פסיפס מלא וכולל המציב תמונה רבת-גוונים של הארגון ופעילותו, הן במצרים והן בפלסטין.

בתפיסת האח"ס קיימים 3 מעגלי התייחסות ונאמנות:

- 1) המעגל המצרי – ארץ הנילוס הינה מולדתו הייחודית (**אלוטן אלח'אץ**) של המוסלמי המצרי.
- 2) מעגל המולדת הערבית הכללית (**אלוטן אלערבי אלח'אץ**), אשר מצרים מהווה חלק בלתי נפרד ממנו.
- 3) המולדת האסלאמית הכללית (**אלוטן אלאסלאמי אלעאם**), אשר המולדת הערבית מהווה חלק אינטגרלי שלה.

שלושת מעגלי התייחסות אלה מהווים למעשה את מטרותיו של הארגון, שמהן נגזרה המדיניות המעשית בפועל.

יוצא אפוא כי פטריוטיות מצרית מטרתה אינה מצרים דווקא, אלא היא מהווה חלק מקידום מטרות לאומיות ערביות-אסלאמיות, וכדברי **אלבנא**:

"נכון אפוא לומר כי האחים המוסלמים רוחשים כבוד ללאומיות המיוחדת שלהם, בראותם בה את היסוד הראשון לתקומה הנכספת. אין הם רואים כל פגם בכך שכל אדם פועל למען מולדתו ומעניק זכות קדימה למולדתו על פני כל שאר המולדות. אך לאחר זאת הם תומכים באחדות ערבית (**אלוחדה אלערביה**), בראותם בה את המעגל השני (**אלחלקה אלת'אניה**) בהגשמת תקומה זו. ולאחר זאת הם פועלים למען האחדות האסלאמית (**אלג'אמעה אלאסלאמיה**), בראותם בה את התחום השלם של המולדת האסלאמית הכללית".¹³⁰

דוקטרינה זו מעניקה אפוא עדיפות למעגלי התייחסות החיצוניים, בעוד שהמעגל הפנימי לא נועד אלא כדי לשרת ולקדם את מעגלי התייחסות האלה. באמצעות ההתבוננות בסוגיית **פלסטין**, במחשבה ובמעש של האח"ס באותה התקופה, ניתן להרחיב ולבדוק רבדים רבים ומגוונים נוספים בחיי האומה המצרית של אז, בסוגיות פנים וחץ, השזורים בהוויית האח"ס ויוצרים

מפגש רב-קוטבי של החברה והמדיניות המצרית דאז. אך לא רק מצרים עומדת להתבוננות במפגש זה. מרתקת לא פחות היא קריאת מהלך האירועים בארץ-ישראל במהלך שנים אלה, המתאפשרת באמצעות מעקב ולימוד של אופן פעולת האח"ס באותה עת. נוצר מפגש של אינטרסים אח"סיים-מצריים עם האינטרסים של התנועה האחות הפלסטינית, ונפתח צוהר למעקב אחר התפתחויות פנימיות בתנועה המקומית בפרט, וערביי פלסטין והתנועה הלאומית שלהם – בכלל. ובנוסף, גם הקשר והזיקה ליישוב היהודי באותה עת.

במערכת התייחסות האח"ס כלפי **פלסטין** – מושג וסוגיה, התקיימו שתי מערכות במקביל:

(1) מערכת פנימית של הפקת תועלת מרבית, שבמסגרתה נוצלו העשייה בשטח למען פלסטין, כדי לבנות, לחזק ולבסס את התנועה ברחבי מצרים, ולהופכה מתנועה דתית שולית, לתנועה פוליטית רחבת היקף, בעלת תשתית ארגונית מוצקה, ובעלת משקל משמעותי בחיים המדיניים הפנים-מצריים.

(2) מערכת התייחסות חיצונית, שלה רקע אידיאי כבסיס, המביא ודוחף לעשייה אקטיבית, במטרה לסייע לערביי פלסטין, אשר מאבקים מול הציונות כמייצגת האימפריאליזם נתפש כחלק ממאבק האסלאם והאומות הערביות.

שתי מערכות אלה, על אף שלכאורה אין ביניהן קשר ענייני, הזינו זו את זו, ולמעשה – לא יכלו להתקיים קיום אפקטיבי לעצמן – האחת בלא השנייה. התנועה במצרים היתה חייבת לפעול פעילות מעשית למען סוגיית פלסטין, כדי להזין עצמה וליהנות מפירות עשייה זו, על-ידי חיזוקה והתעצמותה הפנימית. תנועת האח"ס השכילה לבחור (אם אכן בידה היה לבחור) בנושא בעל משמעות רבה ועמוקה לקהל מאמיניה. החל בשנות ה-30, הפך הסכסוך בפלסטין לגורם התעניינות בקרב ציבורים ערביים מחוצה לה. לפלסטין, כמושא דאגה והתעניינות, היתה היענות ציבורית רחבה במצרים.

פלסטין כמושג אידיאי בלבד לא היה אפקטיבי דיו כדי להסתייע בו לחיזוק התנועה. האידיאה בצירוף המעשה שבא בעקבותיה היוו את המרשם המוכח להצלחת התעצמותה והעמקת פעילותה גם בתחום הפוליטי. לשון אחר: בולטת העובדה כי תנועה דתית, בעלת כוונות להשפיע לשם מימוש מטרותיה הדתיות, חייבת להשתלב **אקטיבית** בחיים הפוליטיים של מדינתה. שכן ללא עשייה כזו –

תתגדר בתחום הדתי-רעיוני-חינוכי, אך ללא כל יכולת של ממש לקידום מטרותיה ארוכות הטווח. שילוב זה מתקיים תוך מציאת האיזון בין רצוי למצוי, בין הדבקות בדוגמתיות והיכולת לעגן עשייה אפקטיבית יום-יומית ומעשית. בה בעת ובמקביל, הפיקה התנועה בארץ אף היא את פירות הקשר והזיקה ההדוקים לתנועת האם המצרית. הסיוע המגוון כלל עזרה בארגון ובהקמת סניפים, גיוס האליטה של הציבור הפלסטיני לפעולה, גיוס כספים ועוד. אך גם מעבר לכך: התנועה האם שימשה כשופרו בחוץ של המאבק הפלסטיני הכולל שהתנהל בארץ, ובכך תרמה להעלאת המודעות הקשורה בפלסטין, הן במדינות ערב והן מול גופים בין-לאומיים בשנות מכריעות של מאבק פוליטי וצבאי, על כל המשתמע מכך.

האח"ס במצרים היוו בתקופה הנסקרת גוף חברתי, דתי ופוליטי חוץ-ממסדי, ובאמצעותו טופלו ותועלו רצונות ומאווים של שכבות ציבור רחבות בנושאים דתיים מדרך הטבע, אך לא רק הם, אלא גם תחומים חברתיים, תרבותיים וסוגיות של זהות. בנוסף להן – גם סוגיות פאן-אסלאמיות ופאן-ערביות כוללות. במובן זה, תרמה פלסטין למערכת החיים הציבוריים במצרים כולה, ולא רק לתנועה שם עצמה.

אחרית דבר

מלחמת 48 הביאה לקריסתה של תנועת האח"ס בארץ-ישראל: פעילים נפוצו לכל עבר, ומסגרות ארגוניות התמוטטו. במדינת ישראל חלפו שנים רבות עד שהחלה פעילות מחודשת של תנועות השואבות את מצען האידיאולוגי מתנועתו של **ח'סן אלבנא**: החמאס בשטחים אשר החל כאגודה דתית-חברתית וחוקית תחת שלטון ישראל בשנת 73, והתנועה האסלאמית בישראל, שראשית פעולתה בסוף שנות ה-70 ותחילת ה-80.

בספרות החמאס, או כזו הנמצאת בשימושה, מתוארים אירועי שנות ה-30- בפלסטין, ומודגש הקשר הישיר והסיוע שהעניק האח"ס למאבקם של ערביי פלסטין אז.¹³¹ השתתפות כוחות האח"ס במלחמת 48 מתוארת בלשון מצומצמת ויבשה בעיקרה. חשוב היה להדגיש מצד אחד את ההשתתפות במלחמת ג'האד ואת הסיוע שקיבלו ערביי פלסטין במאבקם מול הציונים, אך באותה עת לצמצם את תיאור העובדות בשל כישלוננו הצורב של הצד הערבי.

בפתחה של אמנת החמאס, מצוטט פסוק ממורשתו של **אלבנא**:

"ישראל תקום ותתקיים עד שיחסל אותה האסלאם כשם שחיסל את קודמיה".

נסגרו מעגלי מורשת אידיאים, שראשיתם בהתעניינות האח"ס בסוגיית פלסטין עוד בשנות ה-30 של מאה זו, ואחריתו בתנועה שחרטה על דגלה להילחם בישראל, ולהגשים הלכה למעשה את שנבצר מדור קודם לעשות בשנת 48. במובן זה נראה כי ה"לפיד" הופקד לפיקדון ולביצוע, בידי התנועה העכשווית.

הערות

- 1 אודות קדושת ירושלים באסלאם, ראו: יהושע פורת, *צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינאית 1918-1929* (ירושלים, 1971), ע"ע 1-3.
- 2 וראו בהרחבה: גרשוני ישראל, *מצרים בין איחוד לאחדות*, (הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"מ), ע"ע 99-113 (כולל הרקע לצמיחתו של הזרם במצרים).
- 3 **אלעאלם אלסלאמי וטן ואחד.**
- 4 גרשוני, מצרים, עמ' 113. אודות הרקע הרעיוני לצמיחת האח"ס במצרים, ראו: שם, ע"ע 99-107.
- 5 שם, ע"ע 113-115.
- 6 וראה גם: Israel Gershoni, "The Muslim Brothers And The Arab Revolt In Palestine, 1936-1948", *Middle Eastern Studies*, Vol 22/3 (1986), No. 3, pp. 369, 371; 39" אודות האוניברסליות של האסלאם כגורם בחיי העמים המוסלמיים, ראה: ברנרד לואיס, *עלי היסטוריה, מחקרים* (ירושלים, תשמ"ח), ע"ע 277-279. גישה מחשבתית דומה, נקוטה גם בקרב ה"תנועה האסלאמית" בישראל. ראה: יעקב יניב, *התנועה האסלאמית בישראל – בין בדלנות להשתלבות* (מב"ל, 1995), עמ' 132.
- 7 מפרסומי האח"ס. מצוטט אצל גרשוני, מצרים, עמ' 132.
- 8 Baer Gabriel, "Islamic Political Activity in Modern Egyptian History: A Comparative Analysis" in Warburg c. And Kupferschmidt v. (ed.) *Islam, Nationalism in Egypt and The Sudan* (New-york, 1983), pp. 46-47.
- 9 גרשוני, מצרים, עמ' 132.
- 10 שם, שם.
- 11 חיים לבנברג, *האחים המוסלמים בארץ-ישראל, 1945-1948* (תל-אביב, 1989), חיבור לקבלת תואר מ.א.), עמ' 145.
- 12 גרשוני, אח"ס, עמ' 369.
- 13 נסים רז'ואן, "האסלאם כמחאה – האידיאולוגיה הפוליטית והדתית של "האחים המוסלמים", *קשת תשי"ט*, חוברת ב', עמ' 172.
- 14 שם, שם. וראו גם: אלנפיסי פהד עבדאללה, "אלאח'ואן אלמוסלמין פי מצר: אלתג'רבה ואלח'טא", בספר שערך: *אלחרכה אלסלאמיה: ראייה מסתקביליה* (קאהיר, 1989), עמ' 215.
- 15 Mitchell, R. *The Society Of The Muslim Brothers* (London, 1969), p 263.

- 16 רז'ואן, עמ' 178. אודות הג'האד והשהיד באסלאם, ראה: שיח' חסן ח'אלד, *אלשהיד פי אלסלאם*, (בירות, 1978).
- 17 מיטשל, עמ' 207.
- 18 שם, שם.
- 19 שם, שם.
- 20 *מג'מועאת רסאאל אלמאמ אלשהיד חסן אלבנא* (בירות, ללא תאריך), עמ' 264.
- 21 מיטשל, שם.
- 22 שם, עמ' 208.
- 23 שם, שם.
- 24 מצוטט אצל מיטשל, עמ' 319.
- 25 מיטשל, עמ' 326.
- 26 רז'ואן, עמ' 179; אלנפיסי, אח"ס, ע"ע 216-220.
- 27 אלתלמסאני עמר, *אסתאז אלג'יל, חסן אחמד אלבנא* (ללא מקום ושנת הוצאה), ע"ע 20-21, 23, 58. על משמעות העיקרון "הג'האד דרכנו" (*אלג'האד סבילנא*), ראו אצלו עמ' 56. המחבר מציג את הג'האד ברקע הקמת כוחות הג'וואלה (ראה בהמשך) של האח"ס, שם, עמ' 76.
- 28 עיתון האח"ס במצרים *אלאח'ואן אלמוסלמון* 8.10.47. מצוטט אצל לבנברג, אח"ס, עמ' 135.
- 29 שם, שם.
- 30 גרשוני, אח"ס, עמ' 376.
- 31 רז'ואן, עמ' 177. דיון נרחב בסוגיה זו ראה אצל מיטשל, ע"ע 224-231.
- 32 שם, ע"ע 177-178. תפיסה דומה נזכרת גם באמנת החמא"ס, אשר אימצה את תורת האח"ס. באמנה מופיעה עמדת הארגון, ולפיה – בעיית פלסטין הינה בעיה אסלאמית, ולא רק בעיה לאומית. ראה בנוסף גם – לבנברג, אח"ס, עמ' ה'.
- 33 עבדאללה פדה אלנפיסי (עורך), *אלחרכה אלסלאמיה: ראייה מסתקבלה* (קאהיר, 1989), עמ' 402.
- 34 מיטשל עמ' 227; גרשוני, אח"ס עמ' 376; איסמאעיל עמ' 35. איש התנועה מעיד כי המפלה של מלחמת 48 בפלסטין אינה מפלת עדה או קבוצה זו או אחרת, אלא מפלת האומה האסלאמית כולה. ראו: שם, עמ' 7.
- 35 מיטשל, ע"ע 227-228.
- 36 ראובן פז, "עמדות התנועות האסלאמיות הראדיקליות כלפי היהודים והציננות בדורנו", ב-פפה אילן (עורך), *אסלאם ושלום*, ע"ע 46-65; Hannah Rahman "The Concept Of Jihad in Egypt – A Study Of Majallat Al-Azhar (1936-1982)", in Warburg c. and Kupferschmidt (ed.) *Islam, Nationalism, and Radicalism in Egypt Ans The Sudan* (New-York, 1983), p. 249.
- 37 מיטשל, עמ' 229.
- 38 לבנברג, אח"ס, עמ' 1.
- 39 גרשוני, אח"ס, עמ' 368. לבנברג טוען לעומת זאת, כי "מראשית דרכם השכילו מנהיגי התנועה לנצל את רגשות השנאה לזרים ולבריטניה במיוחד, אשר שררו אז במצרים, כדי לקדם את מטרותיהם. התפתחות המפעל הציוני בחסות המנדט הבריטי... שירתו היטב מגמה זו". ראו: לבנברג, אח"ס, עמ' 1. לא מצאתי תימוכין לטענתו זו אודות העיתוי המוקדם

- של התעניינות האח"ס בסוגיית פלסטיין. עם זאת, גם לבנברג מסכים כי במהלך המחצית השנייה של שנות ה-30, עלה בידי מנהיגי התנועה להפיק את מלוא התועלת ממעורבותם בשאלה זו.
- 40 גרשוני, אח"ס, עמ' 368; פ. ג'. וטיקיוטיס, *תולדותיה של מצרים* (ירושלים, 1987), עמ' 321.
- 41 לבנברג, אח"ס, שם.
- 42 וטיקיוטיס, שם.
- 43 לבנברג, אח"ס, שם; גרשוני, אח"ס, שם.
- 44 גרשוני, אח"ס, עמ' 369; Heyworth-Dunne, *J. Religious And Political Trends In Modern Egypt* (Washington, 1950), P.22
- 45 גרשוני, אח"ס, שם.
- 46 שם, עמ' 370; היוורת-דאן, עמ' 22. פורת מדגיש כי בשלב זה, לא הפכה החרדה במדינות ערב לערבי-פלסטיין ל"רגש אדיר כול מקיף ועממי". במצרים בלטו האח"ס ותנועות אחרות, בהתעניינותן בסוגיה. מפלגת הוופד השלטת, לעומת זאת, ניסתה לצמצם את השפעת ממדי התעמולה הפרו-פלסטינית במצרים, בשל חשש ממחלוקת בנושא עם בריטניה, שאיתה נהלה אז מו"מ על הסכם בריטי-מצרי. ראו: יהושע פורת, *ממהומות למרידה, התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1929-1939* (תל-אביב, 1978), עמ' 240.
- 47 גרשוני, אח"ס, שם.
- 48 ראה גם לבנברג, אח"ס, עמ' 2.
- 49 גרשוני, אח"ס, שם.
- 50 שם, שם.
- 51 לבנברג, אח"ס, שם; גרשוני, אח"ס, ע"ע 370-375; היוורת-דאן, עמ' 23; מחמוד עבד-אלחלים, *אלאחואן אלמסלמון-אחדאת' צנעת אלתאריח'* (אלכסנדריה, 1978), חלק ראשון, ע"ע 173-174. חשוב לציין כי האחרון מדגיש בספרו שאיסוף התרומות לא נועד לסייע לערבי-פלסטיין, כיוון שלמעשה סוחרי פלסטיין תמכו בהם כספית, והם לא הזדקקו לכספים אלה. הכספים נועדו להשפיע על חברי התנועה ולקושרם באופן זה לסוגיית פלסטיין. הכספים הוצאו במצרים לשם תעמולה בסוגיה זו. עובדה זו מהווה דוגמה נוספת לשימוש שעשו ראשי האח"ס בסוגיית פלסטיין כדי לחזק שורותיהם מבית.
- 52 גרשוני, אח"ס, עמ' 372.
- 53 שם, עמ' 373. אפיון גופים אלה ראו: שם, ע"ע 373-374, וכן לבנברג, אח"ס, עמ' 74. אודות הג'ואלה – ראשיתה ומהותה – ראו: עבד אלחלים, ע"ע 161-167.
- 54 אודות אגודה זו ראו: וטיקיוטיס, עמ' 320.
- 55 גרשוני, אח"ס, ע"ע 379-382.
- 56 לבנברג, אח"ס עמ' 2; גרשוני, אח"ס עמ' 384. כאמל אסמאעיל טוען כי באירועים אז, אכן הגיעו מספר צעירים מחברי התנועה לסייע לערביי פלסטיין בפעילותם האקטיבית, וחלקם אף הצטרפו לחוליות עז א-דין אלקסאם. ראו: כאמל אסמאעיל, *אלאח'ואן אלמסלמון פי חרב פלסטיין* (קאהיר, 1951), עמ' 35. לטענה זו לא מצאתי תימוכין במקורות המוכרים לי והעוסקים בפרשת עז א-דין אלקסאם.
- 57 גרשוני, אח"ס, עמ' 383.
- 58 שם, ע"ע 387-388; לבנברג, אח"ס, ע"ע 2-4.
- 59 שם, ע"ע 2-3.

- 60 שם, שם.
- 61 שם, ע"ע 4-5.
- 62 לבנברג, אח"ס עמ' 33.
- 63 מעניין כי בדו"ח של המחלקה המדינית – האגף הערבי של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל מ-13.8.43, אודות "האחים המוסלמים", מצויים פרטים על פרישתה במצרים, פעילותה המגוונת – דתית, תרבותית חברתית וכלכלית, אך אף לא מילה אחת על פעילותה המגוונת בנושא ארץ-ישראל. אין ספק כי נושא זה היה צריך לעניין את בעלי הדו"ח. בסופו מצויה הערה האומרת: "...אגודת 'האחים המוסלמים' – אגודה בעלת השפעה לא רק במצרים, כי אם בקרב המוסלמים בכל המזרח-הערבי, והעתידה אולי למלא בו אחר המלחמה תפקיד חשוב בבניין החיים החברתיים". ההקשר הפוליטי נעלם מעיני מחבריו. (מתוך: צילום הדו"ח המצוי ברשותי ללא ציון סימוכין. המקור מצוי בגנזך המדינה.)
- 64 לבנברג, אח"ס, ע"ע 5-6; גרשוני, אח"ס, ע"ע 389-390.
- 65 ראו התייחסות בפרק הקודם, והערה מס' 56.
- 66 גרשוני, אח"ס, עמ' 377.
- 67 לבנברג, אח"ס, ע"ע 1, 6; לבנברג, פלסטין, עמ' 168.
- 68 ראו בהרחבה: יעקב שמעוני, *ערביי ארץ-ישראל (תל-אביב, תש"ז)*, ע"ע 314-330.
- 69 לבנברג, אח"ס, ע"ע 6-8.
- 70 ראה בהרחבה: שמעוני, שם; יהודה סלוצקי (עורך), *ספר תולדות ההגנה (תל-אביב, תשל"ב)*, ע"ע 1193-1205.
- 71 לבנברג, אח"ס, עמ' 9.
- 72 לבנברג, אח"ס, ע"ע 8-9.
- 73 שם, עמ' 10.
- 74 שם, ע"ע 10-11; שמעוני, ע"ע 415-428.
- 75 שם, עמ' 9.
- 76 שם, ע"ע 12-13; לבנברג, פלסטין, עמ' 170.
- 77 לבנברג, פלסטין, ע"ע 168-169; לבנברג, אח"ס, ע"ע 18-28, 146-147; ביאן אלחות, *אלקיאדאת ואלמאססאת פי פלסטין 1948-1917* (בירות, 1986), עמ' 503.
- 78 לבנברג, אח"ס, עמ' 23.
- 79 לבנברג, פלסטין, עמ' 169. בנושא הוויכוח בין ירושלים ויפו, ראה בהרחבה: לבנברג, אח"ס, ע"ע 18-20, 22-24, 120.
- 80 אלחות, עמ' 503.
- 81 לבנברג, אח"ס, עמ' 50; אלחות, עמ' 504.
- 82 לבנברג, פלסטין, שם; לבנברג, אח"ס, עמ' 50.
- 83 שם, שם.
- 84 לבנברג, אח"ס, עמ' 36.
- 85 שם, עמ' 47.
- 86 שם, עמ' 21; לבנברג, פלסטין, ע"ע 169-170.
- 87 שם, שם.
- 88 לבנברג, אח"ס, ע"ע 45-47, 59.
- 89 שם, עמ' 171.
- 90 לבנברג, אח"ס, ע"ע 120-121. פירוט אודות החוקה ראו: שם, ע"ע 119-122.

- 91 לבנברג, פלסטין, עמ' 171.
- 92 לבנברג, אח"ס, ע"ע 127-124.
- 93 שם ע"ע 133-128; אלחות, עמ' 504.
- 94 לבנברג, אח"ס, ע"ע 86-82.
- 95 לבנברג, אח"ס, ע"ע 153-144; לבנברג, פלסטין, ע"ע 169-168.
- 96 לבנברג, אח"ס, ע"ע 73-72; לבנברג, פלסטין, עמ' 172.
- 97 לבנברג, אח"ס, ע"ע 35, 146.
- 98 לבנברג, אח"ס, עמ' 38.
- 99 לבנברג, אח"ס, ע"ע 74-73. וראו כאן הערה 53.
- 100 לבנברג, פלסטין, עמ' 172.
- 101 שם, עמ' 135; מיטשל, עמ' 56. מעניינת התייחסות היישוב היהודי לשליחים אלו: "... שליחיו [של ארגון האח"ס] קראו לערבים להניף את נס המרד והבטיחו תמיכה ממצרים בנשק ובכסף". למרות מחאות היישוב היהודי, לא הופרעו ביקורים אלו בידי הבריטים. ראו: **ספר ההגנה**, עמ' 1201.
- 102 לבנברג, פלסטין, עמ' 74.
- 103 לבנברג, אח"ס, עמ' 58.
- 104 לבנברג, פלסטין, עמ' 173.
- 105 לבנברג, אח"ס, עמ' 59. הבריטים הטילו ספק אם אכן מספר מתנדבים זה יגיע. ראה: לבנברג, פלסטין, שם.
- 106 שם, ע"ע 174-173.
- 107 לבנברג, אח"ס, עמ' 61; עבד אלחלים, ע"ע 413-412.
- 108 לבנברג, פלסטין, עמ' 175; אסמאעיל, ע"ע 48-47; אלחות עמ' 504.
- 109 לבנברג, פלסטין, שם.
- 110 לבנברג, פלסטין, ע"ע 176-175; לבנברג, אח"ס, ע"ע 62-61; עבד אלחלים, ע"ע 413-412.
- 111 לבנברג, פלסטין, עמ' 176.
- 112 לבנברג, אח"ס, עמ' 62.
- 113 שם, שם.
- 114 מהלכי המלחמה בפלסטין של האח"ס אינם ברורים דיים. ראו: מיטשל, עמ' 57. פרק זה יסקור את עיקרי הידוע אודות פעילותם במלחמה זו. אין בו ניסיון לשחזרם במדויק.
- 115 מספרם של חברי האח"ס ממצרים אשר השתתפו במלחמת 48 אינו ידוע (יש להדגיש כי השתתפו גם חברי אח"ס מירדן וסוריה). האח"ס העריכו את מספרם של המתנדבים ב-20 אלף. ראו: Carlon, John Roy, *Cairo to Damascus* (New-York, 1951), p. 88. כוחות האח"ס כללו את המתנדבים שעליהם פקדו קציני צבא מצרים לשעבר, שעזבו את הצבא למטרה זו. ראו: עבד אלחלים, עמ' 415.
- 116 לבנברג, פלסטין, עמ' 177; אסמאעיל, ע"ע 75-70.
- 117 לבנברג, אח"ס, ע"ע 64-63.
- 118 שם, עמ' 64; קרלסון, עמ' 203 (הערה).
- 119 אסמאעיל, ע"ע 83-82.
- 120 שם, ע"ע 86-85.

- 121 נתנאל לורך, *קורות מלחמת העצמאות* (גבעתיים, 1989), עמ' 315. קרלסון מעיד גם הוא על רוח זו ששררה בין הלוחמים מקרב האח"ס: " [תוכניתנן]... לנקות את פלסטין מיהודים גם אם יימשך הדבר 100 שנה". קרלסון, עמ' 352. וראו גם ע"ע 206, 88, 72.
- 122 היוורת-דאן, עמ' 48.
- 123 אסמאעיל, עמ' 103.
- 124 ברקע בקשה זו עומד ככל הנראה רצון של תושבי חברון להינתק מהחסות הירדנית, ולקבל את החסות המצרית. ראו: לורך, עמ' 323.
- 125 אסמאעיל, ע"ע 105-111. פרטים אודות קרב זה, ראו: צה"ל, ענף היסטוריה, *תולדות מלחמת הקוממיות* (תל-אביב, 1962), ע"ע 200-202.
- 126 מיטשל, עמ' 58; אסמאעיל, עמ' 145. מצויים אצלו תיאורי קרבות מפורטים.
- 127 עמנואל סיון, *מיתוסים פוליטיים ערביים* (תל-אביב, 1988), עמ' 116.
- 128 מיטשל, ע"ע 57-58.
- 129 לבנברג, אח"ס, עמ' 64.
- 130 מצוטט אצל גרשוני, *תחיית האסלאם כמנוף לעליית הערבות* (תל-אביב, 1979), עמ' 32.
- 131 ראו למשל: אחמד בן יוסף, *חמאס* (ללא מקום הוצאה, 1989), ע"ע 30-32; צאדק אמין, *אלדעוה אלסלאמיה* (עמאן, ללא שנת הוצאה), עמ' 106.

ביבליוגרפיה

עברית:

- גרשוני ישראל, *מצרים בין יחוד לאחדות* (הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"ח). **גרשוני, מצרים.**
- גרשוני ישראל, *תחיית האסלאם כמנוף לעלית הערבות* (תל-אביב, 1979).
- דותן אלכסנדר, *מלחמת הערבים בישראל* (תל-אביב, 1950).
- וטיקויטיס פ.ג', *תולדותיה של מצרים* (ירושלים, 1987). **וטיקויטיס.**
- יניב יעקב, *התנועה האסלאמית בישראל – בין בדלנות להשתלבות* (מב"ל, 1995).
- לבנברג חיים, *האחים המוסלמים בארץ-ישראל, 1945-1948* (תל-אביב, 1989, חיבור לקבלת תואר מ.א.). **לבנברג, אח"ס.**
- לואיס ברנרד, *עלי היסטוריה מחקרים*, (ירושלים, תשמ"ח). **לואיס.**
- לורך נתנאל, *קורות מלחמת העצמאות* (גבעתיים, 1989). **לורך.**
- המחלקה המדינית-האגף הערבי בסוכנות היהודית דו"ח – "האחים המוסלמים", מ-13.8.43.
- פז ראובן, "עמדות התנועות האסלאמיות הראדיקליות כלפי היהודים והצינונות בדורנו", אצל פפה אילן (עורך) *אסלאם ושלו* (גבעת-חביבה, 1992), ע"ע 46-65.
- סיון עמנואל *מיתוסים פוליטיים ערביים* (תל-אביב, 1988).
- סלוצקי יהודה (עורך) *ספר תולדות ההגנה* (תל-אביב, תשל"ב), כרך ג' חלק שני. **ספר ההגנה.**
- פורת יהושע, *ממהומות למרידה, התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1929-1939* (תל-אביב, 1978).
- פורת יהושע, *צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1918-1929* (ירושלים, 1971).
- צה"ל, ענף היסטוריה, *תולדות מלחמת הקוממיות* (תל-אביב, 1962). **מלחמת הקוממיות.**
- רז'ואן נסים, "האסלאם כמחאה – האידיאולוגיה הפוליטית והדתית של "האחים המוסלמים", **קשת** תשי"ט, חוברת ב', ע"ע 167-183.
- שמעוני יעקב, *ערביי ארץ-ישראל* (תל-אביב, תש"ז). **שמעוני.**

ערבית:

אלנפיסי פהד עבדאללה (עורך), *אלחרכה אלאסלאמיה: ראייה מסתקביליה* (קאהיר, 1989).
 אלנפיסי פהד עבדאללה "אלאח'ואן אלמסלמון פי מצר: אלתג'רבה ואלח'טא", בספר שערך:
אלחרכה אלאסלאמיה: ראייה מסתקביליה (קאהיר, 1989), ע"ע 205-268. **אלנפיסי, אח"ס.**
 אסמאעיל כאמל, *אלאח'ואן אלמסלמון פי חרב פלסטיין* (קאהיר, 1951).
 בן-יוסף אחמד, *חמאס (ללא מקום הוצאה, 1989)*.
 אלחות ביאן, *אלקיאדאת ואלמאססאת אלטיאסיה פי פלסטיין 1948-1917* (בירות, 1986).
אלחות.
 ח'אלד חסן, *אלשהיד פי אלאסלאם* (בירות, 1978).
 מג'מועת רסאאל אלאמאם אלשהיד חסן אלבנא (בירות, ללא תאריך).
 עבד-אלחלים מחמוד, *אלאח'ואן אלמוסלמון אחדאת' צנעת אלתאריח' חלק ראשון 1948-1928*
 (אלכסנדריה, 1978). **עבד אלחלים.**
 אלתלמסאני עמר, *אסתאז אלג'יל, חסן אחמד עבד אלרחמאן אלבנא (ללא מקום ושנת הוצאה)*.

אנגלית:

Carlson, John Roy, *Cairo To Damascus* (New-york, 1951). **קרלסון.**
 Gabriel Baer "Islamic Political Activity in Modern Egypt History: A Comparative
 Analysis", in Warburg c. And Kupferschmidt v. (ed.) *Islam, Nationalism, And
 Radicalism in Egypt And The Sudan* (New-york, 1983), pp. 33-54.
 Gershoni Israel, "The Muslim Brothers and The Arab Revolt in Palestine, 1936-39", *Middle
 Easterns Studies*, Vol 22/3 (1986), no. 3. Pp. 367-369. **גרשוני, אח"ס.**
 Heyworth-dunn, J. *Religious And Political Trends In Modern Egypt* (Washington, 1950)
היוורת-דאן.
 Levenberg Haim, *Military Preparations Of The Arab Community in Palestine 1945-1948*
 (Great Britain, 1993). **לבנברג, פלסטיין.**
 Mitchell, R. *The Society Of The Muslim Brothers* (London, 1969). **מיטשל.**
 Rahman Hannah "The Concept Of Jihad in Egypt – A Study of Majallat Al-azhar (1936-
 1982), in Warburg c. And Kupferschmidt v. (ed.) *Islam, Nationalism and Radicalism in
 Egypt and The Sudan* (New- york, 1973), pp. 249-261.

- 1 אודות קדושת ירושלים באסלאם, ראו: יהושע פורת, צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינאית 1929-1918 (ירושלים, 1971), ע"ע 1-3.
- 2 וראו בהרחבה: גרשוני ישראל, מצרים בין איחוד לאחדות, (הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"מ), ע"ע 99-113 (כולל הרקע לצמיחתו של הזרם במצרים).
- 3 **אלעאלם אלסלאמי וטן ואחד.**
- 4 גרשוני, מצרים, עמ' 113. אודות הרקע הרעיוני לצמיחת האח"ס במצרים, ראו: שם, ע"ע 99-107.
- 5 שם, ע"ע 113-115.
- 6 Israel Gershoni, "The Muslim Brothers And The Arab Revolt In Palestine, 1936-1937", Middle Eastern Studies, Vol 22/3 (1986), NO. 3, PP. 369, 371; 39" אודות האוניברסליות של האסלאם כגורם בחיי העמים המוסלמיים, ראה: ברנרד לואיס, עלי היסטוריה, מחקרים (ירושלים, תשמ"ח), ע"ע 277-279. גישה מחשבתית דומה, נקוטה גם בקרב ה"תנועה האסלאמית" בישראל. ראה: יעקב יניב, התנועה האסלאמית בישראל - בין בדלנות להשתלבות (מב"ל, 1995), עמ' 132.
- 7 מפרסומי האח"ס. מצוטט אצל גרשוני, מצרים, עמ' 132.
- 8 baer gabriel, "islamic political activity in modern egyption history: a comparative Warburg c. And kupferschmidt v. (ed.) Islam, nationalism in egypt and the -analysis" in -sudan (New-york, 1983), pp. 46-47.
- 9 גרשוני, מצרים, עמ' 132.
- 10 שם, שם.
- 11 חיים לבנברג, האחים המוסלמים בארץ-ישראל, 1945-1948 (תל-אביב, 1989), חיבור לקבלת תואר מ.א.), עמ' 145.
- 12 גרשוני, אח"ס, עמ' 369.
- 13 נסים רז'ואן, "האסלאם כמחאה - האידיאולוגיה הפוליטית והדתית של "האחים המוסלמים", קשת תשי"ט, חוברת ב', עמ' 172.
- 14 שם, שם. וראו גם: אלנפיסי פהד עבדאללה, "אלאח'ואן אלמוסלמין פי מצר: אלתג'רבה ואלח'טא", בספר שערך: אלחרכה אלסלאמיה: ראייה מסתקביליה (קאהיר, 1989), עמ' 215.
- 15 MITCHELL, R. THE SOCIETY OF THE MUSLIM BROTHERS (LONDON, 1969), P. 263.
- 16 רז'ואן, עמ' 178. אודות הג'האד והשהיד באסלאם, ראה: שיח' חסן ח'אלד, אלשהיד פי אלסלאם, (בירות, 1978).
- 17 מיטשל, עמ' 207.
- 18 שם, שם.
- 19 שם, שם.
- 20 מג'מועאת רסאאל אלסלאם אלשהיד חסן אלבנא (בירות, ללא תאריך), עמ' 264.
- 21 מיטשל, שם.
- 22 שם, עמ' 208.
- 23 שם, שם.

- ²⁴ מצוטט אצל מיטשל, עמ' 319.
- ²⁵ מיטשל, עמ' 326.
- ²⁶ רז'ואן, עמ' 179; אלנפיסי, אח"ס, ע"ע 216-220.
- ²⁷ אלתלמסאני עמר, אסתאז אלג'יל, חסן אחמד אלבנא (ללא מקום ושנת הוצאה), ע"ע 20-21, 23, 58. על משמעות העיקרון "הג'האד דרכנו" (אלג'האד סבילנא), ראו אצלו עמ' 56. המחבר מציג את הג'האד ברקע הקמת כוחות הג'ואילה (ראה בהמשך) של האח"ס, שם, עמ' 76.
- ²⁸ עיתון האח"ס במצרים אלאח'ואן אלמוסלמון 8.10.47. מצוטט אצל לבנברג, אח"ס, עמ' 135.
- ²⁹ שם, שם.
- ³⁰ גרשוני, אח"ס, עמ' 376.
- ³¹ רז'ואן, עמ' 177. דיון נרחב בסוגיה זו ראה אצל מיטשל, ע"ע 224-231.
- ³² שם, ע"ע 177-178. תפיסה דומה נזכרת גם באמנת החמא"ס, אשר אימצה את תורת האח"ס. באמנה מופיעה עמדת הארגון, ולפיה - בעיית פלסטיין הינה בעיה אסלאמית, ולא רק בעיה לאומית. ראה בנוסף גם- לבנברג, אח"ס, עמ' ה'.
- ³³ עבדאללה פהד אלנפיסי (עורך), אלחרכה אלאסלאמיה: ראייה מסתקבלה (קאהיר, 1989), עמ' 402.
- ³⁴ מיטשל עמ' 227; גרשוני, אח"ס עמ' 376; איסמאעיל עמ' 35. איש התנועה מעיד כי המפלה של מלחמת 48 בפלסטיין אינה מפלת עדה או קבוצה זו או אחרת, אלא מפלת האומה האסלאמית כולה. ראו: שם, עמ' 7.
- ³⁵ מיטשל, ע"ע 227-228.
- ³⁶ ראובן פז, "עמדות התנועות האסלאמיות הראדיקליות כלפי היהודים והצינונות בדורנו", ב- HANNAH RAHMAN "THE CONCEPT OF JIHAD IN EGYPT- A STUDY OF MAJALLAT AL-AZHAR (1936-1982)", IN WARBURG C. AND KUPFERSCHMIDT (ED.) ISLAM, NATIONALISM, AND RADICALISM IN EGYPT AND THE -SUDAN (NEW-YORK, 1983), P. 249.
- ³⁷ מיטשל, עמ' 229.
- ³⁸ לבנברג, אח"ס, עמ' 1.
- ³⁹ גרשוני, אח"ס, עמ' 368. לבנברג טוען לעומת זאת, כי "מראשית דרכם השכילו מנהיגי התנועה לנצל את רגשות השנאה לזרים ולבריטניה במיוחד, אשר שררו אז במצרים, כדי לקדם את מטרתיהם. התפתחות המפעל הציוני בחסות המנדט הבריטי... שירתו היטב מגמה זו". ראו: לבנברג, אח"ס, עמ' 1. לא מצאתי תימוכין לטענתו זו אודות העיתוי המוקדם של התעניינות האח"ס בסוגיית פלסטיין. עם זאת, גם לבנברג מסכים כי במהלך המחצית השנייה של שנות ה-30, עלה בידי מנהיגי התנועה להפיק את מלוא התועלת ממעורבותם בשאלה זו.
- ⁴⁰ גרשוני, אח"ס, עמ' 368; פ. ג'. וטיקויטיס, תולדותיה של מצרים (ירושלים, 1987), עמ' 321.
- ⁴¹ לבנברג, אח"ס, שם.
- ⁴² וטיקויטיס, שם.
- ⁴³ לבנברג, אח"ס, שם; גרשוני, אח"ס, שם.
- ⁴⁴ גרשוני, אח"ס, עמ' 369; HEYWORTH-DUNNE, J. RELIGIOUS AND POLITICAL TRENDS IN MODERN EGYPT (WASHINGTON, 1950), P. 22

- ⁴⁵ גרשוני, אח"ס, שם.
- ⁴⁶ שם, עמ' 370; היוורת'-דאן, עמ' 22. פורת מדגיש כי בשלב זה, לא הפכה החרדה במדינות ערב לערביי-פלסטין ל"רגש אדיר כול מקיף ועממי". במצרים בלטו האח"ס ותנועות אחרות, בהתעניינותן בסוגיה. מפלגת הוופד השלטת, לעומת זאת, ניסתה לצמצם את השפעת ממדי התעמולה הפרו-פלסטינית במצרים, בשל חשש ממחלוקת בנושא עם בריטניה, שאיתה נהלה אז מו"מ על הסכם בריטי-מצרי. ראו: יהושע פורת, ממהומות למרידה, התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1939-1929 (תל-אביב, 1978), עמ' 240.
- ⁴⁷ גרשוני, אח"ס, שם.
- ⁴⁸ ראה גם לבנברג, אח"ס, עמ' 2.
- ⁴⁹ גרשוני, אח"ס, שם.
- ⁵⁰ שם, שם.
- ⁵¹ לבנברג, אח"ס, שם; גרשוני, אח"ס, ע"ע 370-375; היוורת'-דאן, עמ' 23; מחמוד עבד-אלחלים, אלאחואן אלמסלמון-אחדאת' צנעת אלתאריח' (אלכסנדריה, 1978), חלק ראשון, ע"ע 174-173. חשוב לציין כי האחרון מדגיש בספרו שאיסוף התרומות לא נועד לסייע לערביי-פלסטין, כיוון שלמעשה סוחר פלסטין תמכו בהם כספית, והם לא הזדקקו לכספים אלה. הכספים נועדו להשפיע על חברי התנועה ולקושרם באופן זה לסוגיית פלסטין. הכספים הוצאו במצרים לשם תעמולה בסוגיה זו. עובדה זו מהווה דוגמה נוספת לשימוש שעשו ראשי האח"ס בסוגיית פלסטין כדי לחזק שורותיהם מבית.
- ⁵² גרשוני, אח"ס, עמ' 372.
- ⁵³ שם, עמ' 373. אפיון גופים אלה ראו: שם, ע"ע 373-374, וכן לבנברג, אח"ס, עמ' 74. אודות הג'ואלה - ראשיתה ומהותה - ראו: עבד אלחלים, ע"ע 161-167.
- ⁵⁴ אודות אגודה זו ראו: וטיקיוטיס, עמ' 320.
- ⁵⁵ גרשוני, אח"ס, ע"ע 379-382.
- ⁵⁶ לבנברג, אח"ס עמ' 2; גרשוני, אח"ס עמ' 384. כאמל אסמאעיל טוען כי באירועים אז, אכן הגיעו מספר צעירים מחברי התנועה לסייע לערביי פלסטין בפעילותם האקטיבית, וחלקם אף הצטרפו לחוליות עז א-דין אלקסאם. ראו: כאמל אסמאעיל, אלאח'ואן אלמסלמון פי חרב פלסטין (קאהיר, 1951), עמ' 35. לטענה זו לא מצאתי תימוכין במקורות המוכרים לי והעוסקים בפרשת עז א-דין אלקסאם.
- ⁵⁷ גרשוני, אח"ס, עמ' 383.
- ⁵⁸ שם, ע"ע 387-388; לבנברג, אח"ס, ע"ע 2-4.
- ⁵⁹ שם, ע"ע 2-3.
- ⁶⁰ שם, שם.
- ⁶¹ שם, ע"ע 4-5.
- ⁶² לבנברג, אח"ס עמ' 33.
- ⁶³ מעניין כי בדו"ח של המחלקה המדינית – האגף הערבי של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל מ-13.8.43, אודות "האחים המוסלמים", מצויים פרטים על פרישתה במצרים, פעילותה המגוונת - דתית, תרבותית חברתית וכלכלית, אך אף לא מילה אחת על פעילותה המגוונת בנושא ארץ-ישראל. אין ספק כי נושא זה היה צריך לעניין את בעלי הדו"ח. בסופו מצויה הערה האומרת: "...אגודת 'האחים המוסלמים' - אגודה בעלת השפעה לא רק במצרים, כי אם בקרב המוסלמים בכל המזרח-הערבי, והעתידה אולי למלא בו אחר המלחמה תפקיד

- חשוב בבניין החיים חברתיים". ההקשר הפוליטי נעלם מעיני מחבריו. (מתוך: צילום הדו"ח המצוי ברשותי ללא ציון סימוכין. המקור מצוי בגנזך המדינה.)
- ⁶⁴ לבנברג, אח"ס, ע"ע 5-6; גרשוני, אח"ס, ע"ע 389-390.
- ⁶⁵ ראו התייחסות בפרק הקודם, והערה מס' 56.
- ⁶⁶ גרשוני, אח"ס, עמ' 377.
- ⁶⁷ לבנברג, אח"ס, ע"ע 1, 6; לבנברג, פלסטין, עמ' 168.
- ⁶⁸ ראו בהרחבה: יעקב שמעוני, ערביי ארץ-ישראל (תל-אביב, תש"ז), ע"ע 314-330.
- ⁶⁹ לבנברג, אח"ס, ע"ע 6-8.
- ⁷⁰ ראה בהרחבה: שמעוני, שם; יהודה סלוצקי (עורך), ספר תולדות ההגנה (תל-אביב, תשל"ב), ע"ע 1193-1205.
- ⁷¹ לבנברג, אח"ס, עמ' 9.
- ⁷² לבנברג, אח"ס, ע"ע 8-9.
- ⁷³ שם, עמ' 10.
- ⁷⁴ שם, ע"ע 10-11; שמעוני, ע"ע 415-428.
- ⁷⁵ שם, עמ' 9.
- ⁷⁶ שם, ע"ע 12-13; לבנברג, פלסטין, עמ' 170.
- ⁷⁷ לבנברג, פלסטין, ע"ע 168-169; לבנברג, אח"ס, ע"ע 18-28, 146-147; ביאן אלחות, אלקיאדאת ואלמאססאת פי פלסטין 1917-1948 (בירות, 1986), עמ' 503.
- ⁷⁸ לבנברג, אח"ס, עמ' 23.
- ⁷⁹ לבנברג, פלסטין, עמ' 169. בנושא הוויכוח בין ירושלים ויפו, ראה בהרחבה: לבנברג, אח"ס, ע"ע 18-20, 22-24, 120.
- ⁸⁰ אלחות, עמ' 503.
- ⁸¹ לבנברג, אח"ס, עמ' 50; אלחות, עמ' 504.
- ⁸² לבנברג, פלסטין, שם; לבנברג, אח"ס, עמ' 50.
- ⁸³ שם, שם.
- ⁸⁴ לבנברג, אח"ס, עמ' 36.
- ⁸⁵ שם, עמ' 47.
- ⁸⁶ שם, עמ' 21; לבנברג, פלסטין, ע"ע 169-170.
- ⁸⁷ שם, שם.
- ⁸⁸ לבנברג, אח"ס, ע"ע 45-47, 59.
- ⁸⁹ שם, עמ' 171.
- ⁹⁰ לבנברג, אח"ס, ע"ע 120-121. פירוט אודות החוקה ראו: שם, ע"ע 119-122.
- ⁹¹ לבנברג, פלסטין, עמ' 171.
- ⁹² לבנברג, אח"ס, ע"ע 124-127.
- ⁹³ שם, ע"ע 128-133; אלחות, עמ' 504.
- ⁹⁴ לבנברג, אח"ס, ע"ע 82-86.
- ⁹⁵ לבנברג, אח"ס, ע"ע 144-153; לבנברג, פלסטין, ע"ע 168-169.
- ⁹⁶ לבנברג, אח"ס, ע"ע 72-73; לבנברג, פלסטין, עמ' 172.
- ⁹⁷ לבנברג, אח"ס, ע"ע 35, 146.
- ⁹⁸ לבנברג, אח"ס, עמ' 38.

- ⁹⁹ לבנברג, אח"ס, ע"ע 73-74. וראו כאן הערה 53.
- ¹⁰⁰ לבנברג, פלסטין, עמ' 172.
- ¹⁰¹ שם, עמ' 135; מיטשל, עמ' 56. מעניינת התייחסות היישוב היהודי לשליחים אלו: "... שליחיו [של ארגון האח"ס] קראו לערבים להניף את נס המרד והבטיחו תמיכה ממצרים בנשק ובכסף". למרות מחאות היישוב היהודי, לא הופרעו ביקורים אלו בידי הבריטים. ראו: ספר ההגנה, עמ' 1201.
- ¹⁰² לבנברג, פלסטין, עמ' 74.
- ¹⁰³ לבנברג, אח"ס, עמ' 58.
- ¹⁰⁴ לבנברג, פלסטין, עמ' 173.
- ¹⁰⁵ לבנברג, אח"ס, עמ' 59. הבריטים הטילו ספק אם אכן מספר מתנדבים זה יגיע. ראה: לבנברג, פלסטין, שם.
- ¹⁰⁶ שם, ע"ע 173-174.
- ¹⁰⁷ לבנברג, אח"ס, עמ' 61; עבד אלחלים, ע"ע 412-413.
- ¹⁰⁸ לבנברג, פלסטין, עמ' 175; אסמאעיל, ע"ע 47-48; אלחות עמ' 504.
- ¹⁰⁹ לבנברג, פלסטין, שם.
- ¹¹⁰ לבנברג, פלסטין, ע"ע 175-176; לבנברג, אח"ס, ע"ע 61-62; עבד אלחלים, ע"ע 412-413.
- ¹¹¹ לבנברג, פלסטין, עמ' 176.
- ¹¹² לבנברג, אח"ס, עמ' 62.
- ¹¹³ שם, שם.
- ¹¹⁴ מהלכי המלחמה בפלסטין של האח"ס אינם ברורים דיים. ראו: מיטשל, עמ' 57. פרק זה יסקור את עיקרי הידוע אודות פעילותם במלחמה זו. אין בו ניסיון לשחזרם במדויק.
- ¹¹⁵ מספרם של חברי האח"ס ממצרים אשר השתתפו במלחמת 48 אינו ידוע (יש להדגיש כי השתתפו גם חברי אח"ס מירדן וסוריה). האח"ס העריכו את מספרם של המתנדבים ב-20 אלף. ראו: CARLON, JOHN ROY, CAIRO TO DAMASCUS (NEW-YORK, 1951), P. 88. כוחות האח"ס כללו את המתנדבים שעליהם פקדו קציני צבא מצרים לשעבר, שעזבו את הצבא למטרה זו. ראו: עבד אלחלים, עמ' 415.
- ¹¹⁶ לבנברג, פלסטין, עמ' 177; אסמאעיל, ע"ע 70-75.
- ¹¹⁷ לבנברג, אח"ס, ע"ע 63-64.
- ¹¹⁸ שם, עמ' 64; קרלסון, עמ' 203 (הערה).
- ¹¹⁹ אסמאעיל, ע"ע 82-83.
- ¹²⁰ שם, ע"ע 85-86.
- ¹²¹ נתנאל לורך, קורות מלחמת העצמאות (גבעתיים, 1989), עמ' 315. קרלסון מעיד גם הוא על רוח זו ששררה בין הלוחמים מקרב האח"ס: "[תוכניתנו]... לנקות את פלסטין מיהודים גם אם יימשך הדבר 100 שנה". קרלסון, עמ' 352. וראו גם ע"ע 72, 88, 206.
- ¹²² היוורת'-דאן, עמ' 48.
- ¹²³ אסמאעיל, עמ' 103.
- ¹²⁴ ברקע בקשה זו עומד ככל הנראה רצון של תושבי חברון להינתק מהחסות הירדנית, ולקבל את החסות המצרית. ראו: לורך, עמ' 323.
- ¹²⁵ אסמאעיל, ע"ע 105-111. פרטים אודות קרב זה, ראו: צה"ל, ענף היסטוריה, תולדות מלחמת הקוממיות (תל-אביב, 1962), ע"ע 200-202.

¹²⁶ מיטשל, עמ' 58; אסמאעיל, עמ' 145. מצויים אצלו תיאורי קרבות מפורטים.

¹²⁷ עמנואל סיון, מיתוסים פוליטיים ערביים (תל-אביב, 1988), עמ' 116.

¹²⁸ מיטשל, ע"ע 57-58.

¹²⁹ לבנברג, אח"ס, עמ' 64.

¹³⁰ מצוטט אצל גרשוני, תחיית האסלאם כמנוף לעליית הערביות (תל-אביב, 1979), עמ' 32.

¹³¹ ראו למשל: אחמד בן יוסף, חמאס (ללא מקום הוצאה, 1989), ע"ע 30-32; צאדק אמין, אלדעוה אלאסלאמיה (עמאן, ללא שנת הוצאה), עמ' 106.